

การศึกษาวิเคราะห์คำหรือสัตยานุพยัญจนคาถา

ความหมายของคำว่า "อัสตยานุพยัญจนคาถา"

ตามรูปศัพท์ คำว่า อัสตยานุพยัญจนคาถา เป็นคำสมาสประกอบด้วยคำ
อัสติ + อนุพยัญจน + คาถา

คำว่า อัสติ เป็น ปกติสังขยา คือจำนวนนับตามปกติ แปลว่า "80"

คำว่า อนุพยัญจน ประกอบด้วยคำ อนุ - วิ - อญช ชาติ (ในความหมาย
ว่า ชัด, แจ่ม, ทา, ไล้, ปรากฏ) ชุ ปัจจัย มีรูปศัพท์ว่า อนุพยัญจน แปลว่า "ลักษณะ
ปลีกย่อย"

คำว่า คาถา คือ "บทสวดประเภทร้อยกรอง" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่า "ฉันท" โดยมีคณะเป็นตัวกำหนดว่า เป็นคาถาหรือฉันทประเภทใด ซึ่งนิยม
ประพันธ์ใช้เป็นบทสวดทางศาสนา

เมื่อนำคำทั้ง 3 มาเข้าสมาสกันจึงมีรูปสำเร็จเป็น "อัสตยานุพยัญจนคาถา"
มีความหมายว่า บทสวดที่กล่าวถึงลักษณะปลีกย่อย 80 อย่าง¹ อนุพยัญจนหรือลักษณะ
ปลีกย่อย 80 อย่างนั้นมีครบในร่างกายของพระโพธิสัตว์ในชาติสุดท้าย อันเป็นชาติที่
จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงทำให้พระโพธิสัตว์มีรูปร่างดังนี้

1. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม
2. มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวลั่นตามลำดับ

¹ ปริมาณุชิตชินโนรส, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, 2478) หน้า 78-81. (พิมพ์ในงานปลงศพ
นางจันทร์ ฉิมไพบูลย์ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส 2 ธันวาคม 2478).

3. มีน้ำพระหัตถ์และน้ำพระบาทกลมกลึงเป็นอันดี
4. พระนขาทั้ง 20 มีสีแดง
5. พระนขาทั้ง 20 นั้นงอนงามซ้อนขึ้นเบื้องบน มิได้ค้อมลงใน
เบื้องต่ำดุจเล็บแห่งสามัญชนทั้งปวง
6. พระนขานั้นมีพรรณเกลี้ยงกลมสนิทมิได้มีริ้วรอย
7. ข้อพระหัตถ์และข้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้สูงขึ้น
ปรากฏออกมาภายนอก
8. พระบาททั้งสองเสมอกันมิได้ข้อมใหญ่กว่ากันมาตรว่าเท่าเมล็ดงา
9. พระดำเนินงาม ดุจอาการดำเนินแห่งกฤษราช
10. พระดำเนินงามดุจสีหราช
11. พระดำเนินงามดุจดำเนินแห่งหงส์
12. พระดำเนินงามดุจอาการดำเนินแห่งอสุภราช
13. ขณะเมื่อประทับยืนจะย่างดำเนินนั้น ทรงยกพระบาทเบื้องขวา
ย่างไปก่อน พระวรกายเบื้องขวาก็เียงไป
14. พระชานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามสมบูรณ์ มิได้เห็นอวัยวะบ่าปรากฏ
ออกมาภายนอก
15. มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์ คือมิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
16. พระนาก็มิได้บกพร่องกลมงาม มิได้มีวิกลวิการในที่ใดที่หนึ่ง
17. พระอุทรมีสันฐานลึก
18. ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวัด
19. ลำพระเพลาทั้งสองกลมงามดุจลำสุวรรณกัทลี
20. ลำพระกรทั้งสองงามดุจวงแหงเอราวัณเทพหัตถ์
21. พระอังกापยพใหญ่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่ง
หาที่ติมิได้

22. พระมิ่งสะที่ควรวจะหนากัหนา ที่ควรวจะบางก็บาง ทุกที่พร้อมทั่ว
พระวรกาย
23. พระมิ่งสะมิได้หุดู่ในที่ใดที่หนึ่ง
24. พระสรীরายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปานมุลแมลงวันมิได้มี
ในที่ใดที่หนึ่ง
25. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดยลำดับทั้ง เบื้องบนและเบื้องล่าง
26. พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง
27. ทรงมีพระกำลังมากเสมอด้วยกำลังแห่งกฤษรชาติประมาณถึงพันโกฏิ
28. ทรงมีพระนาสิกโด่ง
29. สันฐานพระนาสิกงามแจ่ม
30. พระโอษฐ์ เบื้องบนและล่างมิได้ล้ำแหล่อกัน เสมอกันเป็นอันดี
มีสีแดงงามดุจสีผลตาลิงสุก
31. พระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมลทิน
32. พระทนต์ขาวดุจสีสังข์
33. พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย
34. พระอินทรีย์ทั้งห้ามีจักขุนทรีย์เป็นอาทิ งามบริสุทธิ์
35. พระเขี้ยวแก้วทั้งสี่กลมบริบูรณ์
36. ดวงพระพักตร์มีสันฐานขาวสวย
37. พระปรางทั้งสองดูเปล่งงามเสมอกัน
38. ลายพระหัตถ์มีรอยลึก
39. ลายพระหัตถ์มีรอยยาว
40. ลายพระหัตถ์มีรอยตรงมิได้ค้อมคด
41. ลายพระหัตถ์มีรอยแดงรุ่งเรือง
42. รัศมีพระกายโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ
43. กระจ่างพระปรางทั้งสองบริบูรณ์

44. กระบอกพระเนตรกว้างและยาวงามพอสวมกัน
45. ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาททั้ง 5 มีขาวเป็นอาทิ ผ่องใสบริบูรณ์ทั้งสิ้น
46. ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมิได้งอมิได้คด
47. พระชีวหามีสีฐานงาม
48. พระชีวหาอ่อนมิได้กระด้างมีสีแดงเข้ม
49. พระกรรมทั้งสองมีสีฐานขาวดุจกลีบปทุมชาติ
50. ช่องพระกรรมมีสีฐานกลมงาม
51. ระเบียบพระเส้นทั้งปวงสละสลวยมิได้หดหู่ในที่ใดที่หนึ่ง
52. แถวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมิ่งสะกั้งสิ้น มิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือนสามัญชนทั้งปวง
53. พระเศียรสีฐานงามเหมือนจักรแก้ว
54. ปริณทลพระนลาฏโดยกว้างยาวพอสวมกัน
55. พระนลาฏมีสีฐานงาม
56. พระขนงมีสีฐานงามดุจคันธอันโกล้งไว้
57. พระโลมาที่พระขนงมีเส้นอันละเอียด
58. เส้นพระโลมาที่พระขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ
59. พระขนงใหญ่
60. พระขนงยาวสุดหางพระเนตร
61. ผิวพระมิ่งสะละเอียดทั่วทั้งพระกาย
62. พระสรีรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
63. พระสรีรกายมิได้มีหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
64. พระสรีรกายสดชื่นดุจดอกปทุมชาติ
65. สรีรสัมผัสอ่อนนุ่มสนิท มิได้กระด้างทั่วทั้งพระกาย
66. กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุดนธกฤษณา

67. พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งเส้น
68. พระโลมามีเส้นละเอียดทั่วทั้งพระกาย
69. ลมอัสสาสะและปัสสาสะเดินละเอียด
70. พระโอฐมีสีนฐานงามดุษย์
71. กลิ่นพระโอฐหอมดุจกลิ่นอบล
72. พระเกศาดำเป็นแสง
73. กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งตลบ
74. พระเกศามีกลิ่นหอมดุจกลิ่นโกมลบุปผชาติ
75. พระเกศามีสีนฐานเส้นกลมสลวยทุกเส้น
76. เส้นพระเกศาดำสนิททั้งเส้น
77. พระเกศามีเส้นละเอียด
78. เส้นพระเกศามีไต้ย่งเหยียง
79. เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวัฏทุก ๆ เส้น
80. วิจิตรไปด้วยระเบียบแห่งรัศมีอันโชตินาการขึ้นเหนือพระเศียร

อสังขานุพัตถุชณะนี้นอกจากท่านจะกล่าวว่ามีครบในร่างกายของพระโพธิสัตว์ในชาติสุดท้ายแล้ว ท่านยังกล่าวไว้คู่กับมหาปุริสลักษณะของพระโพธิสัตว์ในชาติสุดท้าย 32 ประการ^๒ คือ

1. มีพระบาทประดิษฐานเป็นอันดี
2. ณ พื้นฝ่าพระบาททั้ง 2 ของมหาบุรุษ มีลายจักรเกิดขึ้นมีซี่ก่าข้างละพัน มีกง มีดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง
3. มีสันพระบาทยาวสมส่วน

^๒ที่.ปา. 11/200/157;ม.ม. 13 /386/368

4. มีพระองค์สีขาวส่วน
5. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
6. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจตาข่าย
7. มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ
8. มีพระชงฆ์รีเร็วดุจขึงเนือทราย
9. ขณะประทับยืนมิได้ค้อมพระวรกายลง พระองค์ทรงเอาฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองลูบได้ถึงพระชานุทั้งสอง
10. มีพระคุษหะซ่อนอยู่ในฝัก
11. มีพระฉวีวรรณเปล่งปลั่งดุจวรรณแห่งทองคำ คือมีพระตจะประดุจหุ้มด้วยทอง.
12. มีพระฉวีละเอียด ภูสีละอองจึงมิตัดต้องที่พระวรกายได้
13. มีพระโลมชาติขุมละเส้น ๆ เสมอไปทุกขุมชน
14. มีพระโลมชาติมีปลายซ้อนขึ้นข้างบน มีสีเหมือนดอกอัญชัน ชดเป็นมณฑลทักษิณาวุธ
15. มีพระกายตรงเหมือนกายพรหม
16. มีพระมังสะเต็มในที่ 7 สถานที่
17. มีกึ่งพระกายท่อนบนเหมือนกึ่งกายท่อนหน้าของสีหะ
18. มีพระปฤษฎางค์เต็มเรียบไม่เป็นร่อง
19. มีปริมณฑลพระวรกายดุจปริมณฑลแห่งไม้นิโครธ วาของพระองค์เท่ากับพระกายของพระองค์
20. มีลำพระศอกกลมเท่ากัน
21. มีปลายเส้นประสาทสำหรับนารสอาหารอันดี
22. มีพระหนุดุจคางราชสีห์
23. มีพระทนต์ 40 ซี่
24. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน

25. มีพระทนต์ไม่ห่าง
26. มีพระทาสุธะชาวงาม
27. มีพระชีวหาใหญ่
28. มีพระสุรเสียงดุษเสียงแห่งพรหม ตรัสมีสำเนียงดังกการเวก
29. มีพระเนตรดำสนิท
30. มีพระปฐมะ (ขนตา) งอนดุจขนตาโค
31. มีพระอุณาโลมเกิด ณ ระหว่างพระขนง มีสีชวอำนเปรียบดั่งปุยนุ่น
32. มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

มหาปุริสลักษณะ 32 ประการนี้ คือลักษณะสำคัญที่ปรากฏอยู่ในร่างกายของพระโพธิสัตว์ในชาติสุดท้ายเช่นกัน ถือว่าเป็นลักษณะใหญ่ ส่วนอัสติยานุพยัญชนะ คือ ลักษณะปลีกย่อย ซึ่งลักษณะ ทั้ง 2 นี้ พระโพธิสัตว์ได้มาด้วยผลของกุศลกรรมที่ทำงานสะสมมาเป็นเวลานานด้วยอสงไขย

ประวัติคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะคาถา

เนื่องจากต้นฉบับคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะคาถาทุกฉบับ เท่าที่พบในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ทั้งหมด 11 ฉบับ ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาตรวจชำระ 6 ฉบับ ในจำนวนทั้ง 11 ฉบับนั้น ไม่มีฉบับใดระบุชื่อผู้ประพันธ์ สถานที่ และสมัยที่ประพันธ์ไว้ จึงเป็นการยากที่จะทราบได้ว่า ผู้ประพันธ์คัมภีร์นี้เป็นใคร และมีเป้าหมายอย่างไร ในการประพันธ์คัมภีร์นี้ จากการตรวจสอบรายชื่อในคัมภีร์คันทวงศ์ และจากหนังสือ Pali Literature ของ K.R. Norman ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมรายชื่อคัมภีร์ไว้มากที่สุดเล่มหนึ่ง ก็ไม่ปรากฏว่ามีชื่อคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะคาถาแต่ประการใด ดังนั้นจึงไม่สามารถสรุปประวัติความเป็นมาของคัมภีร์นี้ได้อย่างชัดเจน

จากการศึกษาเนื้อหาสาระ วิธีการเสนอเนื้อหา เป้าหมายของการแต่ง
รูปแบบการประพันธ์และภาษาในคัมภีร์ พบว่า คัมภีร์นี้มีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ที่แต่งใน
สมัยอยุธยาหลายคัมภีร์ด้วยกัน เช่น คัมภีร์ฎีกาพาหุ คัมภีร์พุทธบาทมงคล คัมภีร์
พุทธานุปริวัตต์ และคัมภีร์ปริตตสังเขป เป็นต้น ดังนั้น จึงเป็นข้อสมมุติฐานเบื้องต้น
ที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคานี้ น่าจะแต่งในประเทศไทย
สมัยอยุธยา ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ทางภาคเหนือ จากหนังสือโบราณล้านนา:
เอกสารไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากบัญชีโบราณ
วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งจัดทำโดยฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ และจากรายชื่อคัมภีร์โบราณ ของศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ ไม่พบรายชื่อคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคานี้ในล้านนา นอกจากนี้ ผู้วิจัย
ได้ค้นรายชื่อคัมภีร์จากบัญชีบริการคัมภีร์โบราณของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นบัญชี
รวบรวมรายชื่อคัมภีร์ที่ค้นพบจากทุกภาคของประเทศไทย ไม่ปรากฏว่า พบชื่อคัมภีร์
อัสติยานุพยัญชนคาคานี้ แต่เท่าที่สำรวจได้มีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
เพียงแห่งเดียวเท่านั้น ทุกฉบับที่ค้นพบ จารด้วยภาษาบาลีอักษรขอม ยังไม่พบ
ต้นฉบับตัวเขียนของคัมภีร์นี้เป็นภาษาอื่น ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ทำให้สันนิษฐาน
ว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคานี้ น่าจะแต่งในสมัยอยุธยา

2. คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคานี้ ไม่มีบทปณามคาคาและบทนิคมคาคา
เพียงแต่กล่าวชื่อคัมภีร์ไว้ในตอนท้ายอย่างสั้น ๆ ว่า "อิติ อัสติยานุพยัญชนคาคา
สมตฺตา" โดยปกติทั่วไปแล้ว คัมภีร์ที่แต่งในลังกาและในสมัยล้านนา จะมีบทปณาม
คาคา ซึ่งเป็นคาคานมัสการพระรัตนตรัย พร้อมทั้งระบุเป้าหมายในการแต่งไว้ว่า
จะอธิบายความของเรื่องที่ตั้งขึ้นอย่างไร เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเนื้อหา
นอกจากนั้น คัมภีร์ที่แต่งในลังกาและล้านนา ในตอนท้ายของคัมภีร์ โดยส่วนมากจะ

มีบทนิคมคาถา ซึ่งพรรณนาความอย่างสั้น ๆ ถึงชื่อผู้รจนา สถานที่รจนา และ สมัยที่รจนาไว้ ส่วนคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถาไม่ปรากฏตามลักษณะดังกล่าว แต่จะมีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ที่แต่งในสมัยอยุธยา ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวไว้ในงานวิจัยของท่านว่า "วรรณคดีบาลีสายอยุธยา ยกเว้นคัมภีร์ลัทธัมมสังคหะซึ่งเป็น เรื่องแรกแล้ว ที่เหลือโดยส่วนใหญ่ไม่มีปณามคาถาและอาร์มภกถาในตอนต้น และ ไม่มีนิคมคาถาในตอนท้าย ตอนต้นอาจกล่าวคำนมัสการ "นโม..." อย่างสั้น ๆ หรือไม่กี่เริ่มต้นด้วยเนื้อหาเลย ตอนท้ายบอกชื่อคัมภีร์อย่างสั้น ๆ" และยังได้กล่าว ไว้ในอีกตอนหนึ่งว่า "ลักษณะการลงท้ายเช่นนี้ ไม่ใช่ลักษณะการลงท้ายเรื่องของ คัมภีร์บาลีที่แต่งในล้านนา แต่จะเป็นลักษณะของคัมภีร์ที่แต่งในอยุธยา ดังปรากฏ ในคัมภีร์พุทธบาทมงคล คัมภีร์มัลลยวัตถุที่ปณีฎีกา คัมภีร์ฎีกาพาหุ และคัมภีร์ โลกสันฐานโทษตรตนคณฐี"⁴

3. จากการศึกษาผลงานวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทยซึ่ง

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้จำแนกประเภทวรรณคดีบาลีตาม ลักษณะเนื้อหาและรูปแบบการเสนอเนื้อหาไว้ 5 ประเภท คือ "วรรณคดีชาดก วรรณคดีพุทธประวัติ วรรณคดีธรรมประวัติ วรรณคดีสารธรรม และวรรณคดี อรรถวรรณณา"⁵ พบว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา มีรูปแบบการเสนอ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ดร. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันต-
ปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533)
หน้า 524.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 492.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 511.

เนื้อหาและเป้าหมายในการประพันธ์ที่ใกล้เคียงกันอย่างมากกับคัมภีร์ฎีกาพาหุซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งในสมัยอยุธยา คัมภีร์ทั้งสองนี้ เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการเสนอเนื้อหาและเป้าหมายของการประพันธ์แล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้รจนามุ่งสรรเสริญพุทธคุณเป็นหลัก แต่แฝงไว้ด้วยสวัสดธรรม เพื่อประโยชน์ต่อสาธุชนผู้ที่น้อมนำตนมาปฏิบัติบูชาตามพุทธคุณนั้น ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้จัดคัมภีร์ฎีกาพาหุไว้ในประเภทวรรณคดีสารธรรม^๕ ดังนั้น คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถาซึ่งมีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ฎีกาพาหุ ก็น่าจะจัดเข้าในประเภทสารธรรมเช่นเดียวกัน

อนึ่ง เนื้อหาสาระของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา พระคันทกรจนาคารย์ได้นำมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และตำนานทางศาสนา เป็นต้น โดยไม่มีการอ้างอิงที่มาของเนื้อหาไว้ว่า ได้นำข้อมูลมาจากคัมภีร์ใดบ้าง คัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในสมัยอยุธยาจะมีลักษณะตามที่กล่าวนี้ ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลได้อีกอย่างหนึ่งที่ทำให้สันนิษฐานว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถาน่าจะแต่งในอยุธยา

4. เมื่อพิจารณาลักษณะการใช้ภาษาในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถาแล้วพบว่ามียุ่หลายศัพท์ที่มีรูปแตกต่างไปจากคัมภีร์ดั้งเดิมคือพระไตรปิฎก และอรรถกถา เนื่องจากพระคันทกรจนาคารย์ใช้ภาษาบาลีเขียนตามการออกเสียงในภาษาไทย เช่น

<u>ปะทานุกรม</u>	<u>อัสติยานุพยัญชนคาถา</u>	<u>ศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทย</u>
ปิต	ปิต	ปิต
อุณหีส	อุณหิส	อุณหิส
ปณิต	ปรณิต	ประณิต
จิริ	จิริ	จිරัง

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

การศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในคัมภีร์ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่น่าไปสู่ การสันนิษฐานอย่างกว้าง ๆ ว่า คัมภีร์นี้ น่าจะแต่งในประเทศไทย เพราะมี ภาษาไทยเข้าไปปะปนอยู่ แต่ไม่สามารถนำมาเป็นข้อมูลเพื่อหาข้อยุติได้ว่า คัมภีร์นี้ แต่งในสมัยไหน ดังนั้น การศึกษาที่เป็นแนวทางนำไปสู่การสันนิษฐานให้แคบลง ได้ข้อ สรุปีที่ชัดเจนและมีความเป็นไปได้มากที่สุด จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาส่วนอื่น ๆ ประกอบด้วย

จากการศึกษาเนื้อหาสาระ วิธีการเสนอเนื้อหา เป้าหมายของการแต่ง และรูปแบบการประพันธ์โดยละเอียดแล้ว พบว่า คัมภีร์นี้มีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ที่แต่ง ในสมัยอยุธยาหลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์ฎีกาพาหุ คัมภีร์พุทธบาทมงคล คัมภีร์พุทธานุ- ปริวัตต์ และคัมภีร์ปริตตสังเขป เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะของจุดประสงค์ ในการแต่งของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาลา พบว่ามีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ฎีกาพาหุที่มอง เห็นได้ชัดมากที่สุด แม้ว่าคัมภีร์ฎีกาพาหุไม่ได้ระบุจุดมุ่งหมายของการแต่งไว้ก็ตาม แต่สองบาทสุดท้ายของคาลาแต่ละบท ก็เป็นการบ่งบอกถึงเป้าหมายของการแต่งไว้ โดยปริยาย เช่น

"พาหุ สหสฺสมภินมิตสวฺรณฺตุ

กานาภิธมฺมวชิณา ชิตฺวา มฺนินฺโท

"มาราติ เรกมภิกฺขุณฺติสพฺพรตฺติ

ขณฺตีสฺกนฺตวชิณา ชิตฺวา มฺนินฺโท

คูรีเมชลฺ อุกิตฺโฆรสฺเสนมารี

ตนฺเตชฺสา ภาวตฺ เต ชยมงฺคฺลานิ"

โฆรมุปฺนาฬิวกมฺกฺขมกฺกฺชยฺกฺช

ตนฺเตชฺสา ภาวตฺ เต ชยมงฺคฺลานิ"^{๗๔๗}

^๗ ราชเวที, พระ. ขุมนุสวดมนต์ฉบับหลวงแปล. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, 2516), หน้า 415.

พระจอมมุนี ทรงชนะพญามารผู้เนรมิตแขนถึงพัน ถืออาวุธครบมือ
ที่คชสารศรีเมษลัม พร้อมด้วยเสนามาร ไท่ร้องกึกก้อง ด้วยธรรมวิชัยมี
ทานบารมีเป็นต้น ด้วยเดชแห่งพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคล จงมีแก่ท่าน

พระจอมมุนี ทรงชนะอาฬวกยักษ์ ผู้มีจิตกระด้างปราศจากความอดทน
มีฤทธิ์ยิ่งกว่าพญามาร เข้ามาต่อสู้อัจฉริยคุณด้วยวิธีธรรมอันดี คือ
พระขันติ ด้วยเดชแห่งพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

คัมภีร์อัสติชานพัญจนะ พระคัมภีร์จนารักษ์ก็ไม่ได้ระบุเป้าหมายของ
การแต่งตั้งไว้โดยตรงเช่นเดียวกับคัมภีร์ฎีกาพาหุ แต่สองบาทสุดท้ายของคาถาแต่ละ
บท จะเป็นข้อบ่งชี้ถึงเป้าหมายของการแต่งตั้งเช่นเดียวกัน เช่น

"ยทาบิ พุระหฺมา อาคนตุวา สมฺพุทฺธํ อภิราชยิ
ตสฺส ปญฺญญํ ทตุวา ธมฺมํ เทเสตุ จกุขฺมา
โส ธมฺโม พุทฺธรูปมฺหิ ติฏฺฐตุ ยาว สาสนา"๗ (13)

"พาราณสีมฺหิ คจฺจนฺโต ธมฺมจกฺกํ อเทสยิ
เฮน ญาเณน ตํ ญาณํ ติฏฺฐตุ พุทฺธรูปเก"๗ (14) ๗๗

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงมีจักขุ ทรงประทานบัญญัติแก่สัทมบดีพรหม
ผู้มาอาราธนา เพื่อแสดงธรรมโปรดสัตว์ ขอพระธรรมนั้น จงสถิตมั่นใน
พระพุทธรูป トラบเท่าอายุพระศาสดาดำรงอยู่

พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเมืองพาราณสี ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
ด้วยพระญาณใจ ขอพระญาณนั้น จงสถิตมั่นในพระพุทธรูป

สาระสำคัญของคัมภีร์ทั้งสองนี้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกันอย่างมาก คือ เป็น การพรรณนาสรรเสริญพระพุทธรูป ประกอบสารัตถธรรม แล้วลงท้ายด้วยการ อาราธนา พระพุทธรูปและสารัตถธรรมนั้น มาอำนวยการอวยพรให้เกิดสิ่งอันเป็น มงคลแก่สิ่งที่ตนประสงค์ คัมภีร์ทั้งสองนี้ มีวิธีการนำเสนอใกล้เคียงกันอย่างมาก ขอ เปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

ฎีกาพาหุ	อสังขยานุพัญชนะ
1. ไม่มีบทปณามคาถาและนิคมคาถา	1. ไม่มีบทปณามคาถาและนิคมคาถา
2. บทที่ 1, 2 กล่าวถึงชัยชนะของ พระพุทธเจ้าที่มีต่อบุคคลต่าง ๆ พรรณาลักษณะความชั่วร้ายหรือ การกระทำที่สำคัญ	2. บทที่ 1, 2 หรือบทที่ 1-4 (กรณีบท นั้นมี 6 บท) กล่าวถึงการกระทำของ พระพุทธเจ้าต่อบุคคล สถานที่ และจริย- ธรรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาในอดีต
3. กล่าวถึงชัยชนะบุคคลข้างต้น ด้วย ธรรมวิธีต่าง ๆ ระบุถึงวิธี เครื่องมือในการปราบบุคคล เหล่านั้น	3. บทที่ 3 หรือบทที่ 5 กล่าวถึงผลของ การกระทำข้างต้นที่ประสบผลสำเร็จ ด้วยธรรมวิธีต่าง ๆ และด้วยอำนาจ แห่งพระญาณ
4. บทสุดท้ายของทุกบท เป็นคำ อวยพรให้ชัยชนะมงคล จงบังเกิดมี แก่ผู้ฟัง ด้วยเดชแห่งชัยชนะของ พระพุทธเจ้า	4. บทสุดท้าย เป็นการอาราธนา พระพุทธรูปอันหาประมาณมิได้ให้มา บรรจุประดิษฐานภายในองค์พระพุทธรูป เพื่อประโยชน์ต่อมหาชน

คัมภีร์ฎีกาพาหุ เป็นคัมภีร์ประมวลพระสูตรนอกพระไตรปิฎก เนื้อหาเป็น การแสดงถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อบุคคลต่าง ๆ ด้วยธรรมวิธีต่าง ๆ พระมหาพุทธสิริเถระ เป็นผู้แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปีที่แต่งอาจ เป็นปี พ.ศ. 2006^๖ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา น่าจะแต่งขึ้นภายหลัง และคงได้แนวคิดโดยอาศัย คัมภีร์ฎีกาพาหุเป็นแนวทางในการแต่ง เพราะคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะ มีลักษณะการ ประพันธ์คำที่มีโครงสร้างและแบบแผนการวางคำใกล้เคียงกันอย่างมาก การดำเนิน เรื่องกระชับ รวดเร็ว มีสำเนียงไพเราะกลมกลืนในการสวดสาธยาย นอกจากนี้ คัมภีร์ทั้งสองนั้นจะเน้นเป้าหมายที่สำคัญ โดยสรุปไว้ในสองบาทสุดท้ายของคาถาแต่ ละบทเหมือนกัน

เมื่อประมวลเหตุผลต่างๆ ข้างต้น สรุปได้ว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา เป็นผลงานวรรณคดีบาลีอีกเรื่องหนึ่งที่แต่งในประเทศไทยสมัยอยุธยา และน่าจะเป็น ผลงานร่วมสมัยกับคัมภีร์ฎีกาพาหุ จึงประมาณว่าแต่งในสมัยหลัง พ.ศ. 2006 หรือ สันนิษฐานอย่างกว้าง ๆ ว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา เป็นผลงานของนักปราชญ์ ชาวอยุธยา วรรณระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 ส่วนผู้รจนาคัมภีร์นี้ไม่ปรากฏ หลักฐาน

^๖สุภาพรรณ ณ บางช้าง. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสูตรต้นตปิฎก ที่แต่งในประเทศไทย. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 302.

เนื้อหาโดยย่อ

คัมภีร์อสังขยานุสัณฺฑนคาถา ไม่มีบทปณามคาถาในตอนต้น และไม่มี
นิคมคาถาในตอนท้ายเรื่อง เนื้อหาในคัมภีร์แบ่งออกได้เป็น 6 ตอน

ตอนที่ 1 ว่าด้วยเรื่องของพระผู้มีพระภาคเจ้าในสมัยที่เป็นพระเวสสันดร
แล้วบังเกิดอยู่ในดุสิตสวรรค์ จุตจากดุสิตสวรรค์มาประสูติในสิขยราชตระกูลแห่งกรุง
กบิลพัสดุ์ เมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา เสด็จออกบวช ณ ฝั่งแม่น้ำอนoma ตำบลอรุ-
เวลาเสนานิคม

ในคัมภีร์แห่งวิชาขุปณมมี พระองค์ประทับที่โคนต้นโพธิ์ทรงเริ่มเจริญ
อานาปานสติกรรมฐาน^๑ จนได้บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน
ตามลำดับ แล้วยังญาณอันเป็นองค์แห่งปัญญา 3 ประการ^๒ ให้เกิดขึ้นในยามทั้ง
3 คือ

1. ปฐมยาม ทรงบรรลุรูปเพนิวาसानุสสติญาณ คือระลึกชาติได้
2. มัชฌิมยาม ทรงบรรลุจตุปปาตญาณ คือรู้การจุติและอุบัติของสัตว์
3. ปัจฉิมยาม ทรงบรรลุอัสวักขญาณ คือญาณหยั่งรู้ธรรมเป็นที่สิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลายอันหมักหมมอยู่ในจิตสันดานและจบลงด้วยการตรัสรู้วิสัย 4^๓ คือ

1. รู้ทุกข์
2. รู้ทุกข์สมุทัย เหตุเกิดทุกข์

^๑ท.ม. 10/273-300/325-351; ท.ปา. 11/473/340;

อง.ทสก. 24/60/116.

^๒ท.ปา. 11/228/232; อง.ทสก. 24/102/225.

^๓วินย. มหา. 4/18/18; ส.ม. 19/1665/528; อภิ.วิ 35/145/127.

3. รู้ทุกชนิดโรธ รู้ความดับทุกข์

4. รู้ทุกชนิดโรธคามินีปฏิบัติทางดำเนินถึงความดับทุกข์

ตอนที่ 2 ว่าด้วยเหตุการณ์ภายหลังตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ภายหลังตรัสรู้แล้วประทับเสวยวิมุตติสุขสิ้นกาลนานถึง 7 สัปดาห์ ๗ สถานที่ 7 แห่ง ครั้นล่วง 7 วันแล้ว เสด็จกลับมาประทับ ณ ร่มไม้ชปาโลนิโครธ (ต้นไทร) อีกครั้งหนึ่ง ทรงพิจารณาพระธรรมชั้นทั้งหมด แล้วทรงประทานบัญญัติแก่ สหัมบดีพรหม เพื่อแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ตลอด 45 พรรษา

- เสด็จเมืองพาราณสี แสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
- ทรงบวชชส พร้อมสหาย
- ทรงโปรดภัทรวัดศิษย์ 30 คน
- โปรดชฎิล 3 พี่น้อง พร้อมบริวาร
- เสด็จกรุงราชคฤห์โปรดพระเจ้าพิมพิสาร
- เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์โปรดพระประยูรญาติ
- แสดงยมกปาฏิหาริย์
- เสด็จจำพรรษาที่ดาวดึงส์โปรดพุกทมารดา

ตอนที่ 3 ว่าด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรมในพระชาติต่าง ๆ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงท่องเที่ยวไปในสังสารอันกว้างใหญ่ ทรงตั้งความปรารถนาถึงความเป็นพุทธะอย่างมั่นคงแล้วทรงบำเพ็ญบารมีในพระชาติต่าง ๆ ดังนี้

- ทรงบำเพ็ญศีลบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นกักริทัตตนาคราช¹²
- ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นมหาชนกและพระเตมีย์¹³

¹² พ.ชา. 28/687-774/245-272.

¹³ พ.ชา. 28/394-441/153-165; พ.จริยา. 33/1/611.

- ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต¹⁴
- ทรงบำเพ็ญสังขบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุตตโสม¹⁵
- ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเอกราช¹⁶
- ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นโคมหังสบัณฑิต¹⁷
- ทรงบำเพ็ญทานบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร¹⁸

ตอนที่ 4 พรรณาสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพุทธคุณ 9 ประการ¹⁹ คือ

1. อรหัง เป็น พระอรหันต์
2. สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
3. วิชชาจรณสมุปบันโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา และจรณะ
4. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปได้แล้ว
5. โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก
6. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นสารถีฝึกบุรุษไม่มีใครยิ่งกว่า
7. สตถา เทวมนุสฺसानัน เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
8. พุทโธ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน
9. ภควา เป็นผู้มีโชค

¹⁴ พ.ช. 28/442/166.

¹⁵ พ.จวิทยา. 33/105/642.

¹⁶ พ.จวิทยา. 33/117/626.

¹⁷ พ.จวิทยา. 33/119/626.

¹⁸ พ.ช. 28/1045-1269/365-453.

¹⁹ ม.ม. 12/95/67; ที.ปา. 11/228/232; ม.ม. 13/26/26;

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญจริยธรรมปรารภนาพระโพธิญาณในพระชาติต่าง ๆ มากมาย พอแยกแสดงได้ดังนี้

1. ทานบารมี ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นอกิตติดาบส พราหมณ์ชื่อว่า สังฆะ ฌณฺฐชัย มหาสุทฺถสสนะ เนมิราช มหาโควินทะ จันทกุมาร สิวีราช เวสสันดร และสสบัณฑิต²⁰

2. ศีลบารมี เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสิลวะ กุริทตตะ จัมเปยยะ จูฬโพธิ มหิสราช รุรัมมิคะ ธรรมเทพบุตร ชยทิสราช และสังฆपालนาคราช²¹

3. เนกขัมมบารมี ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น ยุชฺฌยราชกุมาร โสมนัสสราชกุมาร อโยฆราชกุมาร กิงส์มานพ เตมีย์ราชกุมาร²²

ตอนที่ 5 ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า 24 พระองค์

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีธรรมในพระชาติต่าง ๆ แล้วทรงปรารภนาความเป็นพุทธะแต่ในใจ 7 อสงไขย²³ ทรงปรารภนาความเป็นพุทธะด้วยกายและวาจา 4 อสงไขยแสนกัป²⁴ ในระหว่างที่พระองค์ทรงปรารภนาความเป็นพุทธะด้วยกายและวาจา 4 อสงไขยแสนกัปนั้น พระองค์ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า 24 พระองค์ ตามลำดับคือ

²⁰ พ.อป. 33/1-125/582-597.

²¹ พ.อป. 33/11-990/601-610.

²² พ.อป. 33/67-119/619-626.

²³ ศิลปากร, กรม. ตำนานมูลศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2519), หน้า 1. ต่อไปจะใช้คำว่า "ตำนานมูลศาสนา."

²⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 28.

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

กัปปิการ^{๒๕}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิชิตาวี ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

โกณทัณณะ^{๒๖}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่อสุริจิ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

มังคละ^{๒๗}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่ออตุละ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

สมณะ^{๒๘}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่ออติเทวะ ได้รับพยากรณ์จาก

พระพุทธเจ้าเรวตะ^{๒๙}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่ออชิตะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

โสภิตะ^{๓๐}

^{๒๕} ขุ.พุทธ. 33/1/486.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 31.

^{๒๖} ขุ.พุทธ. 33/1/470.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 32.

^{๒๗} ขุ.พุทธ. 33/1/474.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 33.

^{๒๘} ขุ.พุทธ. 33/1/479.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 34.

^{๒๙} ขุ.พุทธ. 33/1/484.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 35.

^{๓๐} ขุ.พุทธ. 33/1/489.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 36.

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นยักษ์ชื่อเสนาปติ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
อโนมทัสสี^{๓๑}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
ปรกฤษณะ^{๓๒}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นดาบส ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้านารทะ^{๓๓}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นชฎิลชื่อรัฎฐิยะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

ปรกฤษณะ^{๓๔}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นบุตรมานพ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

สุเมธะ^{๓๕}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

สุชาตะ^{๓๖}

^{๓๑} ฐ. พุทธ. 33/1/493.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 37.

^{๓๒} ฐ. พุทธ. 33/1/497.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 38.

^{๓๓} ฐ. พุทธ. 33/1/502.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 39.

^{๓๔} ฐ. พุทธ. 33/1/507.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 40.

^{๓๕} ฐ. พุทธ. 33/1/512.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 41.

^{๓๖} ฐ. พุทธ. 33/1/516.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 42.

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นมาณพชื่อกัสสปะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
ปิยทัสสี^{๓๗}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นดาบสชื่อบุสสิมะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
อิตถทัสสี^{๓๘}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นท้าวสักกะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
ธัมมทัสสี^{๓๙}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นดาบสชื่อบังคละ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
สิทธัตถะ^{๔๐}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นดาบสชื่อบุสชาติะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
ติสสะ^{๔๑}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นกษัตริย์พระนามว่าวิชิตาวิ ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธรเจ้าปุสสะ^{๔๒}

^{๓๗} ฎ. พุทธร. 33/1/522.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 44.

^{๓๘} ฎ. พุทธร. 33/1/526.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 45.

^{๓๙} ฎ. พุทธร. 33/1/530.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 45.

^{๔๐} ฎ. พุทธร. 33/1/534.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 46.

^{๔๑} ฎ. พุทธร. 33/1/538.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 47.

^{๔๒} ฎ. พุทธร. 33/1/542

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 48. |

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญานาคช่อตุลละ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
วิปัสสี^{๔๓}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอรินทมะ ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
ลีธิ^{๔๔}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุทิสสนะ ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้าเวสภู^{๔๕}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเขมะ ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้ากุกกุสันธะ^{๔๖}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าปัพพตะ ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ^{๔๗}

เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นมาณพชื่อโชติปาละ ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้ากัสสปะ^{๔๘}

^{๔๓} พุ. พุทธ. 33/1/546

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 49.

^{๔๔} พุ. พุทธ. 33/1/550

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 50.

^{๔๕} พุ. พุทธ. 33/1/555

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 50.

^{๔๖} พุ. พุทธ. 33/1/559

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 50.

^{๔๗} พุ. พุทธ. 33/1/564.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 51.

^{๔๘} พุ. พุทธ. 33/1/568.

ดูเทียบ. ตำนานมูลศาสนา. หน้า 51.

พระโพธิสัตว์ได้รับคำพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่าจักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ พระมารดาจักมีพระนามว่า มายา พระบิดาจักมีพระนามว่า สุกโธทนะ พระโกลิตะและพระอุปติสสะ จักเป็นพระอัครสาวก พระอานนท์จักเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระเชมาเถรีและอุบลวรรณาเถรี จักเป็นพระอัครสาวิกา ต้นโพธิ จักเป็นต้นไม้สำหรับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น

ตอนที่ 6 อสีตยานุพยัญชนคาถา

พรรณนาถึงลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการและอนุพยัญชนะ 80 ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นผู้นำแห่งโลก ผู้เป็นจอมปราชญ์ซึ่งเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะดังกล่าว

เนื้อหาที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้อย่างย่อ ๆ 2 ประการคือ

1. รูปร่าง หมายถึงพระกายแห่งการบิดเบือนเปลี่ยนแปลง คือพระกายในร่างมนุษย์สามัญของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะตกอยู่ในอำนาจแห่งไตรลักษณ์มีการผันแปร แต่พระกายนั้นเป็นส่วนที่ ได้รับปรุงแต่งมาอย่างดีเลิศอันประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 และ อนุพยัญชนะ 80 ซึ่งมีพลังพิเศษสุดกว่าร่างกายของผู้ใดในโลก ขอพระลักษณะเหล่านั้นทั้งหมด จงสถิตมั่นในพระพุทธรูป トラบเท่าพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่
2. ชรรม ได้แก่ภาวะคือความรู้ของพระพุทธเจ้าหรือธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เป็นสภาวะคงที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง ตลอดถึงธรรมที่พระองค์บำเพ็ญมาในอดีตชาติอันนับไม่ถ้วน จงสถิตมั่นในพระพุทธรูป トラบเท่าพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่

จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จากการศึกษาเนื้อหาทั้งหมดของคัมภีร์อสีตยานุพยัญชนคาถา ไม่ปรากฏข้อความที่เป็นการบ่งบอกถึงจุดประสงค์ของการแต่งไว้โดยตรง แต่พอจะสังเกตเห็นได้จากตอนจบของคาถาในแต่ละตอน ซึ่งมีปรากฏอยู่สองตอนด้วยกัน ตอนแรกจบด้วย

ข้อความว่า "เอกนตีสถาคา พุทธาภิเสกา นาม สมตฺตา" -พุทธาภิเศก 29 คาทา
 จบบริบูรณ์^{๕๑} และตอนที่สองจบด้วยข้อความว่า "พุทธาภิเสกคาทา ปริบูรณ์"
 -คาทาพุทธาภิเศก จบบริบูรณ์^{๕๒}

จากข้อความทั้งสองนั้น เป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาทา
 ผู้แต่งประพันธ์ขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายให้เป็นคาทาสำหรับใช้ในพิธีกรรมการหล่อพระ ไม่ว่าจะ
 จะเป็นการหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่หรือพระบูชาขนาดเล็กก็ตาม มักนิยมมีพิธีพุทธาภิเศก
 เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระพุทธรูป การสวดสมโภชซึ่งเรียกว่าสวดพุทธาภิเศกนี้ เทพย์
 สารีบุตร กล่าววว่า

การจัดทำพิธีการหล่อพระ ควรจัดทำในพระอุโบสถ มีการสวดคาทาพุทธาภิเศก
 ซึ่งเป็นคาทาที่สำคัญ ใช้เฉพาะในการหล่อพระพุทธรูปและสมโภชพระพุทธรูปที่
 สำคัญ ๆ แต่บางทีพระคณาจารย์บางองค์ก็นิยมเอาคาทาพุทธาภิเศกนี้ไปใช้
 สวดปลุกเสกเครื่องรางของขลังกันก็มี แท้จริงคาทาพุทธาภิเศกนี้ เป็นคาทา
 ที่ใช้สวดเฉพาะการหล่อพระพุทธรูปเท่านั้น การสวดก็ควรจะสวดแต่เพียง
 ในบริเวณพระอุโบสถ เพราะชื่อของคาทาบ่งบอกความหมายชัดเจนแล้ว^{๕๓}

สาระสำคัญของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาทานั้น เป็นการกล่าวสรรเสริญ
 พระพุทธเจ้าผู้มากล้นด้วยพุทธคุณ 3 ประการคือ พระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ และ
 พระวิสุทธิคุณ ที่พระองค์มีต่อมวลมนุษย์โดยไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ การกล่าวสรรเสริญ

^{๕๑} ดูวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ หน้า 34

^{๕๒} ดูวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ หน้า 46

^{๕๓} เทพย์ สารีบุตร, พุทธาภิเศกพิธี. (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ.

พอสรุปได้เป็นสองประการคือ กล่าวสรรเสริญธรรมทั้งหมดที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอด 4 อสงไขยแสนกัป จนกระทั่งเข้าสู่ความเป็นพุทธะในที่สุดเป็นประการแรก ส่วนประการที่สอง กล่าวสรรเสริญรูปกายของพระพุทธเจ้าซึ่งมีสิริโฉมงดงามต้องตามมหาปุริสลักษณะและอนุพัชณะทุกประการ แล้วลงท้ายด้วยการอัญเชิญรูปกายและธรรมทั้งหมดให้ประดิษฐานในองค์พระพุทธรูป

อีกประการหนึ่ง สาระสำคัญซึ่งผู้แต่งได้สรุปไว้ในสองบาทสุดท้ายของคาถาแต่ละบทก็เป็นการบ่งบอกถึงจุดมุ่งหมายของการแต่งได้อีกทางหนึ่ง เช่น

1. มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สัพพปาณิน
 ปุเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมนุโพธิมุตฺตม^{๕๒}
อิมฺมฺหิ ชินฺรฺพฺมฺหิ ติฏฺฐนฺตฺ ตาทิสฺสาคฺคณาย (80)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ
 เป็นที่พึ่งของชาวโลก ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งปวง
 บริบูรณ์แล้ว เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ บรรลุ
 พระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ขอพุทธคุณ
 ทั้งหลายเช่นนั้น จงสถิตมั่นในพระพุทธรูปนี้^{๕๒}

2. สัสสารสาครา โลกั สนฺตาเรณฺโต สเทวัก
 สวตฺถินฺคเร รฺมฺเม จิรกาลํ วสิ ชิน
เยน คฺคณเณ โส คฺคณ ติฏฺฐตฺ พุทฺธรูปเกย (95)

^{๕๒} ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า 47.

ขณะเมื่อประทับที่เมืองสาวัตถีอันรื่นรมย์เป็นเวลา
ยาวนาน พระชินเจ้าทรงยังหม่อมมนุษย์พร้อมทั้งเทวโลก
ให้ข้ามสาครคือสงสาร ด้วยพระคุณใด ขอพระคุณนั้น
จงสถิมนั้นในพระพุทธรูป^{๕๖}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาลา ผู้แต่งมีเป้าหมายเพื่อให้
เป็นคาลาสำหรับใช้ในพิธีกรรมการหล่อพระ และการสวดสมโภชพระพุทธรูป ซึ่งเรียก
อีกอย่างหนึ่งว่า สวดพุทธานุสัทธา เพื่อให้บังเกิดความศักดิ์สิทธิ์มีมหิทธานุภาพเหมือนดัง
พระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่

วิธีการเสนอเนื้อหา

คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาลาไม่มีบทปณามคาลาและนิคมคาลา เพียงแต่กล่าว
ชื่อคัมภีร์ในตอนท้ายอย่างสั้น ๆ ว่า "อิติ อัสติยานุพยัญชนคาลา สมตฺตา" คาลาว่า
ด้วยอนุพยัญชนะ 80 ประการ จบบริบูรณ์ โครงสร้างเช่นนี้เป็นลักษณะของวรรณคดีบาลี
ที่แต่งในอยุธยา

ในด้านการเสนอเนื้อหาส่วนใหญ่ก็เป็นไปตามแนวทางการเสนอสาระพุทธ-
ประวัติในคัมภีร์อื่นทั่วไป ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ผู้แต่งเสนอเนื้อหาตามสาระพุทธประวัติในคัมภีร์ที่เป็นรากฐานคือ
พระไตรปิฎก โดยได้ยกข้อความบางตอนจากพระไตรปิฎกมาเสนอไว้ด้วยโดยไม่มีการ
อ้างอิงที่มาของข้อความนั้น อย่างไรก็ตามการยกข้อความในพระไตรปิฎกมาแทรก
โดยมิได้มีการตัดแปลงเช่นนี้ ทำให้สาระในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาลามีน้ำหนักน่า
เชื่อถือมากขึ้น

^{๕๖}ดูวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ หน้า 50.

2. ผู้แต่งเสนอเนื้อหาตามรอยสภาวะพุทธประวัติที่มีมาแต่เดิมก่อนหน้านั้น เป็นแนวทางในการดำเนินเรื่อง การนำเสนอส่วนใหญ่เป็นร้อยกรอง ลักษณะเด่นของการนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคาถา ผู้แต่งมีวิธีสร้างความกระชับของการนำเสนอ คือพรรณนาเรื่องอย่างสั้น ๆ ทำนองสรุปโดยไม่พรรณนารายละเอียดของเรื่องนั้น ๆ เช่นกล่าวถึงพระพุทธเจ้าแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจะไม่พรรณนาในรายละเอียดว่ามีสาระอะไรบ้าง

ที่มาของเนื้อหา

จากการศึกษาเนื้อเรื่องของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาคาถาทั้งหมดพบว่า เนื้อเรื่องของคัมภีร์นี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล และสมัยพุทธกาล ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหามาจากคัมภีร์ต่าง ๆ หลายคัมภีร์ โดยไม่มีการอ้างอิงที่มาไว้อย่างชัดเจนเหมือนกับคัมภีร์ที่แต่งในลังกาและล้านนา จากการศึกษพบว่า ผู้แต่งได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์เหล่านี้ คือคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ ซึ่งพอแยกได้เป็นตอน ๆ ได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาและเหตุการณ์ ตั้งแต่ตรัสรู้ถึงแสดงปฐมเทศนา โปรดยสกุลบุตรและสหาย โปรดชฎิลและพระเจ้าพิมพิสาร มีเนื้อหาที่มาจากพระไตรปิฎกคือ

- ทิฆนิกาย มหาวรรค
- ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค
- มัชฌิมนิกาย อปริปัญฑาสกั
- สังยุตตนิกาย นิกานวรรค
- วินัยปิฎก มหาวรรค

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการบำเพ็ญพระบารมี 30 ทศ^{๕๔} เมื่อครั้งเสวยพระชาติ เป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติต่าง ๆ ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนได้รับการสรรเสริญพระพุทธรูปคุณด้วยพระนามต่าง ๆ ซึ่งเนื้อหาตอนนี้นำมาจาก คัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้

- ทิพนิกาย ปาฎิกวรรคและมีชฌิมนิกาย มูลปณาสก
- ชุกทกนิกาย ชาดก
- ชุกทกนิกาย จริยาปิฎก (พระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ)
- ชุกทกนิกาย พุทธวงศ์
- ชาดกปิฎกเถา
- อินทริยวรรคที่ 1 จตุตถปณาสก
- คัมภีร์ชินกาลมาลินี
- ตำนานมูลศาสนา
- ชินมหานิทาน
- ปฐมสมโพธิ
- วิสุทธิมรรค

ตอนที่ 3 ว่าด้วยมหาบุริสลักษณะ 32 ประการและอนุพยัญชนะ 80 ของพระพุทธรูป ผู้รจนาได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๔} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, "ทศบารมีใน-
พุทธศาสนาเถรวาท" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2524) หน้า 148.

- ทิพนิกาย ปาฎิกวรรค (ลักษณะสูตร)
- ทิพนิกาย มหาวรรค (ชนวสภสูตร)
- มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (พรหมายสูตร)
- ชินมทานิทาน
- ปฐมสมโพธิ

จากการศึกษาที่มาของเนื้อหาคัมภีร์นี้พบว่า ผู้รจนานำข้อความมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. คัดข้อความจากคัมภีร์นั้น ๆ โดยตรง ไม่มีการตัดทอนหรือเพิ่มเติมข้อความใด ๆ ให้ผิดไปจากต้นฉบับเดิม เช่น

อถ โข ภควา เอตมตถั วิทิตวา ตายั เวลาขั อิมั อุกานั อุกาเนสิ
 ยทา หเว ปาตุภวนติ ชมมา
 อาตาปิโน ฉายโต พุราหมณสฺส
 อถสฺส กงฺขา วปชนติ สพฺพา
 ยโต ปชานาติ สเหตุชมม^{๕๕} ฯ

เมื่อใดแล ชรามทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
 เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้
 ชรามพร้อมทั้งเหตุ ฯ

^{๕๕} วินย. มหา. 4/1/2; ช. อ. 25/1/94.

2. เนื้อหาที่คัดมาจากคัมภีร์นั้น ๆ เป็นบางตอนแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่เป็นส่วนวนของผู้แต่งเองโดยใช้คำประพันธ์แบบร้อยกรองเพื่อต้องการเน้นหรือสรุปเนื้อหาที่สำคัญให้กระชับและได้ความชัดเจนตรงตามเป้าหมาย เช่น

ตทาบิ ภคฺวา คนฺตุวา	ราชคหิ อูปาคมิ
ราชุชฺษาเน วสิตฺวา โส	อภาสิ วมุมฺมุตฺตมํ
โส วมุโม พุทฺธรูปฺมฺหิ	ติฏฺฐตุ ยาวสาสนา ฯ (17)
อญฺเญ จ ฝิมฺพิสาร์ญฺจ	ปาเปตฺวา ปฐมํ ผลํ
เยน ญาณเณ ตํ ญาณํ	ติฏฺฐตุ พุทฺธรูปฺเก ฯ (18)

แม้ในกาลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระราชอุทยาน ตรัสพระธรรมเทศนาอันประเสริฐสุด ขอพระธรรมเทศนาอันประเสริฐนั้น จงสถิตมั่นในพระพุทธรูป ตราบเท่าพระศาสดายังดำรงอยู่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ข้าราชการบริวารและบริวารชนเหล่าอื่น ให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลด้วยพระญาณใด ขอพระญาณนั้น จงสถิตมั่นในพระพุทธรูป^{๕๔}

^{๕๔}ดูวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ หน้า 32.

ลักษณะคำประพันธ์และภาษาในคัมภีร์

คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถานี้ ผู้รจนาได้ใช้สำนวนภาษาที่เรียบง่าย แต่แฝงไว้ด้วยความสามารถในเชิงอঙ্กการของภาษาในคำประพันธ์อย่างดียิ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงแยกศึกษาลักษณะคำประพันธ์และภาษาในคัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้คือ

- ก. คำ
- ข. สำนวนภาษา
- ค. ลีลาภาษา
- ง. ลักษณะคำประพันธ์

ก. คำ

ผู้รจนาคัมภีร์นี้ใช้สำนวนภาษาที่สละสลวย ทั้งศัพท์ที่ใช้ก็เป็นศัพท์ที่รู้จักกันแล้วอย่างแพร่หลาย ซึ่งพอสรุปลักษณะเด่น ๆ ได้ดังนี้

1. สนธิ

ในคัมภีร์นี้แม้ว่าท่านผู้รจนาจะใช้ศัพท์ที่ง่าย ๆ และเป็นที่ยุ้จักกันอย่างแพร่หลายแล้วก็ตาม แต่เมื่อศัพท์เหล่านั้นมารวมกันแล้วโดยวิธีสนธิ ทบจะมองไม่เห็นรูปศัพท์เดิมเลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้ประพันธ์ได้เป็นอย่างดี เช่น

วณฺทามิมนฺตญานํ (66)	สนธิของบท	วณฺทามิ-อนนฺตญานํ
ชคฺคญฺจญฺญานมฺตฺตมํ (205)	สนธิของบท	ชคฺค-จ-ญาน-อฺตฺตมํ
อเนกโยชฺเชนฺนุจฺโจ (37)	สนธิของบท	อเนกโยชฺเชน-อฺจฺโจ
ชนฺติมาทายฺปาหนํ (41)	สนธิของบท	ชนฺติ-อาทาย-อฺปาหนํ

2. สมาส

ผู้ประพันธ์คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถานี้ใช้บทสมาสเป็นส่วนมาก มีตั้งแต่สมาสที่ใช้บทเพียง 2 บท จนถึง 7 บท เป็นหนึ่งบทสมาส พอสรุปได้เป็นสังเขปดังนี้

2.1 สมาสที่เกิดจากบท 2 บท เช่น

พุกฺขรูปมฺหิ	(1)	สมาสของบท	พุกฺข-รูปมฺหิ
กิงฺขฺจาเจทาย	(6)	สมาสของบท	กิงฺขา-เจทาย
วรมาสเน	(21)	สมาสของบท	วร-อาสเน
ชินฺรงฺกุโร	(64)	สมาสของบท	ชิน-องฺกุโร
พุกฺขพิมฺพิ	(79)	สมาสของบท	พุกฺข-พิมฺพิ

2.2 สมาสที่เกิดจากบท 3 บท เช่น

ตทณฺคฺคหฺวฺตฺติยา	(86)	สมาสของบท	ต-อนฺคฺคห-วฺตฺติยา
ครุคฺคารวฺยฺตฺโต	(119)	สมาสของบท	ครุ-คฺคารว-ยฺตฺโต
วรณฺฑานคฺโต	(163)	สมาสของบท	วร-ณฺฑาน-คฺโต
ทสฺณานฺชาโร	(243)	สมาสของบท	ทสฺ-ณฺฑาน-ชาโร

2.3 สมาสที่เกิดจากบท 4 บท เช่น

ผลนฺิพฺพานชฺเสริ	(81)	สมาสของบท	ผล-นิพฺพาน-ชาต-เสริ
มุจฺจลปฺงฺกฺโรหฺปเม	(104)	สมาสของบท	มุจฺจล-ปฺงฺก-รฺห-อุปเม
รมฉตฺตฺปาหนคฺคิ	(168)	สมาสของบท	รม-ฉตฺต-อุปฺาหน-อคฺคิ

2.4 สมาสที่เกิดจากบท 5 บท เช่น

กฺุปเกกคฺคฺโลมโก	(298)	สมาสของบท	กฺุป-เอก-เอก-อคฺค-โลมโก
รสฺคฺคฺสฺตฺติสฺสีหฺนุ	(301)	สมาสของบท	รส-อคฺค-สฺตฺติ-สฺสี-หฺนุ

2.5 สมาสที่เกิดจากบท 6 บท เช่น

สฺกฺกาชฺทิกฺุฉฺวิจิจฺจฺฉา	สัลลพฺพตฺปฺรามาสฺสฺญฺโณชฺนจฺเจทกฺริ	(หน้า 19)
สมาสของบท	สฺกฺกาชฺทิกฺุฉฺ-วิจิจฺจฺฉา-สัลลพฺพตฺปฺรามาสฺ-สฺญฺโณชฺน-เจท-กฺริ	

2.6 สมาสที่เกิดจากบท 7 บท เช่น

ชฺรามรณฺโสภฺปริเทวทฺกฺุชฺโทมนสฺสุปฺยาสา	(หน้า 19)	สมาสของบท
ชฺร-า-มรณ-โสภ-ปริเทว-ทฺกฺุช-โทมนสฺส-อุปฺยาสา		

3. การลงพยัญชนะอาคม

ในกรณีที่เมื่อทำสนธิและได้พยางค์ไม่ครบไม่สละสลวยหรือเสียงไม่ไพเราะ
ผู้รจนาคัมภีร์ท่านได้แก้ปัญหาในเรื่องนี้ด้วยการลงพยัญชนะอาคม คือ

ม อาคม เช่น

วณฺทามิมนฺตญานํ ในบาทคาถาว่า ปุชฺฌจ วณฺทามิมนฺตญานํ (66)

กตฺวานมุตฺตมํ ในบาทคาถาว่า วิริยํ กตฺวานมุตฺตมํ (210)

ร อาคม เช่น

ชินฺรฺงฺกุโร ในบาทคาถาว่า สฺสฺสฺกฺขฺสฺตฺโต ว ชินฺรฺงฺกุโร โส (64)

พฺทฺชฺโรว ในบาทคาถาว่า อัยํ หิ พฺทฺชฺโรว ภาสยิสฺส (61)

4. การใช้รูปคำ

การใช้รูปคำในคัมภีร์นี้ ผู้รจนาได้อนุโลมตามฉันทลักษณ์บ้าง ใช้คำต่างกัน
แต่มีความหมายอย่างเดียวกันบ้าง คำเดียวกัน แต่มีความหมายต่างกันบ้าง ขอแสดง
พอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

4.1 อนุโลมตามฉันทลักษณ์

-รัสสะ (ทำสระยาวให้สั้น) เช่น

ภุมินฺตฺลิกฺเข ในบาทคาถาว่า ปุปฺพะหิ คนฺเชหิ ภุมินฺตฺลิกฺเข (66)

-กัฆะ (ทำสระสั้นให้ยาว) เช่น

ภุสฺสิทฺทเนรฺว ในบาทคาถาว่า ภุสฺสิทฺทเนรฺว สมฺกมฺปยิสฺส (58)

4.2 คำต่างกัน มีความหมายอย่างเดียวกัน (หมายถึงพระพุทธรูป) เช่น

พฺทฺชฺรูปเก ในบาทคาถาว่า ติฏฺฐนฺตฺ เต ตณฺจิช พฺทฺชฺรูปเก (73)

พฺทฺชฺพิมฺพิ ในบาทคาถาว่า พฺทฺชฺพิมฺพิทํ รูปํ (79)

ชินฺรูปมฺหิ ในบาทคาถาว่า อิมฺหิ ชินฺรูปมฺหิ (80)

สฺพิมฺพวเร ในบาทคาถาว่า ปติฏฺฐนฺตฺ สฺพิมฺพวเร สฺสฺสฺเภ (118)

4.3 คำเดียวกันมีความหมายต่างกัน เช่น

4.3.1 คพฺภ หมายถึงครรรภ์มารดา ได้แก่

โส สุกฺขคพฺเภ ทสฺมาสกาลั-พระกุมารนั้น ทรงอยู่ใน
พระครรรภ์อันบริสุทธิ ตลอดทสฺมาส (62)

4.3.2 คพฺภ หมายถึงที่อยู่อาศัย ได้แก่

ปราสาทคพฺภเว สฺฐิ สฺสุทฺโท-ทรงมีความสุขสบาย
เหมือนประทับอยู่ในห้องแห่งปราสาท (62)

5. การใช้เนมิตติกนาม*

ผู้รจนามุ่งจะสรรเสริญพุทธคุณ จึงรจนาคัมภีร์นี้ด้วยคาถาประพันธ์อย่างวิจิตร
ตั้งนั้นจึงจำเป็นต้องลดรูปของคำหรือเปลี่ยนแปลงบท เพื่อให้ได้พยางค์ตามฉันทลักษณ์
ซึ่งกวีนิยมใช้ในการประพันธ์ เช่น

5.1 การลดรูปคำเนมิตติกนามที่มีอยู่แล้ว

<u>คำเดิม</u>	<u>คำใหม่ที่ใช้</u>
สมฺมาสมฺพุทฺโธ	สมฺพุทฺโธ (162)

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*เนมิตติกนาม คือชื่อที่มารดาบิดาเป็นต้นมิได้ตั้งให้ แต่เกิดขึ้นเองด้วย
อำนาจแห่งคุณธรรมหรือเกิดพร้อมกับการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณของผู้มีพระภาคเจ้า
ทั้งหลาย เช่นคำว่า ภควา, พุทฺโธ เป็นต้น

ดูรายละเอียดได้จาก พระพุทธโฆสะจารย์, วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณ-
วิเสสสฺส ปฐโม ภาค. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535),
หน้า 268.

5.2 การเปลี่ยนแปลงบทที่มีอยู่แล้ว

<u>คำเดิม</u>	<u>คำใหม่ที่ใช้</u>
สมุมาสมุพุทฺโท	วรสมุพุทฺโท (28)
สพฺพญฺญู	สพฺพญฺญุตญฺาณ (6)
พุทฺทกัจฺจ	วรพุทฺทกัจฺจ (27)

ข. สำนวนภาษา

จากการศึกษาบทประพันธ์ของคัมภีร์อัสติชานพยัชฌนคาถาทิ้งหมดแล้ว พบว่า พระคันทกรจนอาจารย์ ผู้ประพันธ์คัมภีร์นี้ใช้สำนวนภาษาได้งดงามเป็นแบบแผนซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. สำนวนที่เหล่าเทพยดาเข้ามาอันเชิญพระโพธิสัตว์ผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมให้มาจุติในโลกมนุษย์ ประโยคเต็มซึ่งเป็นต้นแบบใช้ว่า

"กาโลยฺนฺเต มหาวีร อุปฺชฺช มาตฺถกฺจฺฉิย
สเทวกั ตารยฺนฺโต พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทํ."^{๕๗}

"ข้าแต่พระมหาวีระ กาลนี้ เป็นกาลของพระองค์ ขอพระองค์
จงเสด็จอุบัติในพระนครภุมารดา ตรัสรู้อมตบท ยังโลกนี้กับทั้ง
เทวโลกให้ข้ามอยู่."

ส่วนในคัมภีร์อัสติชานพยัชฌนคาถานี้ พระคันทกรจนอาจารย์ท่านใช้คำย่อว่า

กาโล'ยฺนฺเต มหาวีร ฯลฯ

^{๕๗} ธ.อ. 1/76

ส่วนวนแบบแผนนั้น ไม่ว่าจะ เป็นพระโพธิสัตว์องค์ใด ๆ พระคันถรจนอาจารย์ จะใช้ประโยคส่วนวนอย่างเดียวกันนี้เท่านั้น

2. ส่วนวนการเปล่งอาสภิวาจา

ธรรมดาของปัจฉิมภวีกโพธิสัตว์ เมื่อประสูติจากพระครรภ์มารดา แล้ว จะยังพระบาทดำเนินมุ่งไปทางทิศอุดร 7 ก้าว ทรงผินพักตร์ทิศนาไปในหมื่น โลกชาติ ครั้นไม่เห็นใครที่ประเสริฐกว่าจึงเปล่งอาสภิวาจา ส่วนวนนี้ผู้รจนานได้ คัดมาจากมหาปทานสูตร^{๕๙} อันเป็นส่วนวนต้นแบบ คือ

มาตุกัจฉโต นิภุมิตฺวา สมฺปตฺติชาโต อุตฺตเรนาภิมุโข สุตฺตปทวิทฺหาเรน
คนฺตุวา ทสฺสทสฺสํโลกชาติํ โวโลเกนฺโต อุตฺตนา อุตฺตริตรี อปฺสฺสนฺโต อคฺโคหมสมฺมิ
โลกสฺส เชฏฺโฐหมสมฺมิ โลกสฺสชาติ

(พระโพธิสัตว์) เมื่อประสูติจากคัพภกรของพระมารดาแล้ว ทรงผิน พระพักตร์ไปทางทิศอุดร แล้วเสด็จยังพระบาทไป 7 ก้าว ทรงเหลียวดูหมื่น โลกชาติ เมื่อไม่ทรงเห็นใคร ๆ ที่มีคุณยิ่งกว่าพระองค์ จึงทรงเปล่งอาสภิวาจา ว่า เราเป็นอันครบคณของโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก

3. ส่วนวนตั้งสัจกิริยาบำเพ็ญเพียร

เป็นธรรมดาของพระโพธิสัตว์ เมื่อบำเพ็ญเพียรย่อมมีมารมาผจญ ดังนั้นจึง มีส่วนวนเป็นแบบอย่างในการทำสัตยาธิษฐานว่า

น ตาวิมํ ปลฺลลํกํ ภินฺทิสฺสามิ ยาว เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ
วิมุจฺจิสฺสตีติ^{๖๐}

เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตราบเท่าที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจาก อาสวะ เพราะความไม่ยึดมั่น

^{๕๙}ที่.ม. 10/14/7

^{๖๐}ดูวิทยานิพนธ์ เล่มนี้ หน้า 14.

4. ส่วนวนการเจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน

พระโยคาวจร ผู้ต้องการเจริญอานาปานสติกัมมัฏฐาน เบื้องต้นต้องตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น กำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก เป็นต้นไป ในคัมภีร์นี้ ผู้ประพันธ์ประสงค์จะแสดงลำดับของการเจริญกัมมัฏฐาน จึงนำส่วนวนแบบใส่ไว้ คือ

ปลุลุงกั อากุชิตฺวา อุกฺกั กายํ ปณิชาส ปริมุขํ สติ อุปฺปยุเปตฺวา ทิฆิ
อสุสสามิ ทิฆิ ปสุสสามิ รสฺสํ อสุสสามิ รสฺสํ ปสุสสามิติ^{๑๐}

(พระโพธิสัตว์) นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระวรกายตรง ดำรงพระสติมั่น
สำเนียงอานาปานสติกัมมัฏฐาน ด้วยอาการอย่างนี้ว่า เราหายใจเข้ายาว
หายใจออกยาว เราหายใจเข้าสั้น หายใจออกสั้น

5. ส่วนวนอริยสัง 4

การตรัสรู้ อริยสัง 4 ตั้งแต่โสดาปัตติมรรค จนถึงอรหัตตมรรค ผู้รจนาคัมภีร์
นี้ใช้ส่วนวนที่ระบุดังอริยสัง 4 ไว้เป็นแบบเดียวกันหมด คือ

อิทํ กุขุขํ อริยสฺสจฺจํ ตํ โข ปนิตํ กุขุขํ อริยสฺสจฺจํ ปริญฺเญยฺยํ ตํ โข ปนิตํ กุขุขํ
อริยสฺสจฺจํ ปริญฺเญยฺยํ, อิทํ กุขุขํ สมฺมุขํ อริยสฺสจฺจํ ตํ โข ปนิตํ กุขุขํสมฺมุขํ อริยสฺสจฺจํ
ปหาตพฺพิ^{๑๑} ๔เปฯ

(พระพุทธเจ้าทรงรู้อริยสัง 4 อย่างนี้ว่า) ทุกขอริยสังนั้นนั่นแล ที่ควร
กำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้แล้ว ทุกขสมุขอริยสังนั้นนั่นแล ที่ควรละ เราละได้แล้ว

6. ส่วนวนที่ใช้รับรองความเป็นอรหันตบุคคล

ส่วนวนนี้เป็นส่วนวนแบบอีกส่วนวนหนึ่ง ที่พบเห็นเสมอในคัมภีร์พระไตรปิฎก
อรรถกถาและฎีกา คือ

^{๑๐} ดูวิทธานิพนธ์ เล่มนี้ หน้า 14.

^{๑๑} ดูวิทธานิพนธ์ เล่มนี้ หน้า 20.

อถัสส์ อกุปฺปา เม วิมุตฺติ อหฺมณฺติมา ชาตี นตฺถิทานิ ปุณฺณภวตฺติ^{๘๒}
 ความหลุดพ้นอันวิเศษของเรา ไม่กลับกำเริบชั้นอีก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย
 ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป

7. ส่วนวันที่แสดงการรับรองว่า ทรงเป็นพระชินเจ้าอย่างแท้จริง และ
 ส่วนวันนั้นเองจึงเป็นต้นแบบของการสร้างพระพุทธรูป และทำให้พระพุทธรูปมีอิทธิฤทธิ์
 ต่าง ๆ อย่างน่าอัศจรรย์ คือ

มาทิสสา เว ชินา โหนฺติ เฮ ปตฺตา อาสวฺกฺขยฺ

ชิตา เม ปาปกกา ชมฺมา ตสฺมาหฺมปฺก ชินตฺติ^{๘๓}

บุคคลเหล่าใด ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่า
 เป็นผู้ชนะเช่นเรา ดูก่อนอุปกะ เราชนะธรรมอันลามกแล้ว
 เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่า เป็นผู้ชนะ

ชินปฏิญยานี้เป็นส่วนวันที่จำเป็นอย่างยิ่งในทุกสรรพสิ่งอันเป็นชินสาสนะ แม้
 ในการศึกษาวิชากรรม ท่านอาจารย์ก็ฉายนะก็ได้นำชินปฏิญญา มารจนา เป็นสูตร
 ประเภท สัทคติก คือ ชินวจนฺตฺตํ ติ^{๘๔}

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๘๒}ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หน้า 21.

^{๘๓}วินย. มหา. 4/11/11.

^{๘๔}พระพุทธรูปปิยเถร, กัจจายนสูตร และ ปทฺรปฺลิกฺขิ แปล. (กรุงเทพฯ-
 มหานคร : กองทุนเผยแผ่พระพุทธธรรม, 2528). หน้า 32.

ค. ลีลาภาษา

ลีลาภาษาที่ใช้ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ คือ เครื่องประดับภาษาที่เรียกว่าอสังการทางภาษานั้นเอง ดังนั้นอสังการ ก็คือการประดับถ้อยคำในการเขียน การพูด โดยถูกต้องตามแบบแผนของภาษานั้น ๆ เพื่อให้มีความสละสลวยและไพเราะกว่าการเขียนการพูดอย่างธรรมดา

ป.ส. ศาสตรี ได้นิยามคำว่า อสังการไว้ว่า "อสังการคือเครื่องประดับคำประพันธ์"^{๔๕} และยังให้ความหมายของคำว่า อสังการศาสตร์ ไว้ว่า "คำว่า อสังการศาสตร์นี้แปลว่า ตำราว่าด้วยการประดับ ได้แก่การแต่งตำราประเภทหนึ่งในภาษาสันสกฤตอันกล่าวถึงคุณลักษณะประโยชน์ วิธีการแต่ง การตีพิมพ์บทประพันธ์ประเภทวรรณคดี"^{๔๖}

ส่วนคัมภีร์บาลีที่กล่าวถึงกฎเกณฑ์ทำนองนี้ ได้แก่คัมภีร์สุโขชาสังการซึ่งเป็นงานประพันธ์ของท่านพระสังขรักขิตมหาสามีเรียบเรียงไว้ที่เกาะลังกา ท่านได้

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๔๕} วาคุภฏ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2504) หน้า 41. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณหญิงวีว เกษตรศิริวัชรวิทย์ 23 พ.ย. 2504).

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

กล่าวถึงโทษของการประพันธ์^{๕๗} วิธีการชำระโทษของการประพันธ์^{๕๘} ประภาสคุณ^{๕๙}
การหยั่งรู้ถึงอรรถาธิบาย^{๖๐} รวมถึงการแสดงฐานะภาวะและรส^{๖๑}

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถานี้ พระคันทกรจนอาจารย์ ใช้รูปแบบการ
ประพันธ์ทั้ง 3 ประเภทคือ

1. บัณฑิต ได้แก่คาถา คือร้อยกรอง
2. คัมภีร์ ได้แก่จลนิยบท คือความเรียงร้อยแก้ว
3. วิมิสสะ ได้แก่ผสม คือมีทั้งคาถาและจลนิยบทผสมกัน^{๖๒}

บัณฑิต หมายถึงบทประพันธ์ที่รจนาเป็นคาถาหรือที่เรียกว่า ฉันท์ ซึ่ง
พระคันทกรจนอาจารย์ได้รจนาบทประพันธ์ของคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนคาถา โดยเริ่ม
ตั้งแต่ฉันท์บทว่า "โย โส ภควา พุทฺโธ ชาโต...พุทฺธรูปมฺหิ ตาทิโน"(๑)
เป็นต้นไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๗} พระรักษิตมหาสามี, สุโพธาลังการ, แปลโดยนาวาอากาศเอกนัยม
ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512) หน้า 7-56.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า. 57-98.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า. 99-136.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า. 137-175.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า. 276-378.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

คัชชะ หมายถึงบทประพันธ์ที่รจนาเป็นจุดนิยะ หรือที่เรียกว่าเรียงความ ร้อยแก้ว ซึ่งพระคณกรรณาจารย์ได้เริ่มงานของท่านไว้ในส่วนเบื้องต้นของคัมภีร์ ซึ่งเรียกว่าบทนำ โดยเริ่มตั้งแต่คำว่า "เอโส โน สตุถา ตถาคโต โลกานุกมฺปิ อูปาทาย ปณิชาตโต"⁷³... เป็นต้นไป

วิมัสสกะ หมายถึงบทประพันธ์ที่รจนาไว้ด้วยจุดนิยบทและฉันทผสมกัน เพื่อให้เกิดความกลมกลืนตามความเหมาะสมของเรื่องนั้น ๆ สำหรับในคัมภีร์นี้ พระคณกรรณาจารย์ได้รจนาไว้โดยเริ่มตั้งแต่คำว่า "อถสุส อุกุปฺปา เม วิมุตติ อชมนุตติมา ชาติ นตฺถิทานิ ปุณฺพุกโว... ไปจนถึงขึ้นปฎิญาว่า "มาทิสสา เว ชินา โทหนติ... ตสมฺมาหุปก ชินนติ"⁷⁴

ในบทประพันธ์ทั้งสามประเภทนั้น เป็นพันธะที่ปราศจากโทษโดย ประการทั้งปวง วิจิตรงดงามไพเราะด้วยสัททาลังการ^{*} ทั้งความหมายก็ลึกซึ้ง ด้วยอรรถาลังการ^{**} และเป็นบ่อเกิดแห่งปิติปราโมทย์ด้วยเนาวรส⁷⁵ อันสุขุม- คัมภีร์ภาพแก่ผู้สาธยาย รวมถึงผู้สดับด้วยศรัทธาปสาทะ

⁷³ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 13.

⁷⁴ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 29.

^{*}สัททาลังการ หมายถึงเครื่องประดับที่ทำให้พันธะมีความไพเราะ จะ นำมาอ่านหรือสาธยายท่องจำ ก็สามารถทำได้อย่างคล่องปากสะดวงกลื่นประหนึ่งว่า พยัญชนะหรือบทเหล่านั้นซับซ้อนชวนให้อ่าน ให้ท่องสาธยายต่อไปอย่างไม่รู้เบื่อ

^{**}อรรถาลังการ หมายถึงเครื่องประดับความหมาย อันได้แก่วิธีการเพิ่มความโดดเด่นให้กับความหมายของบทประพันธ์ ทำให้บทประพันธ์นั้นมีคุณค่าน่าศึกษา

⁷⁵ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 205

จากการศึกษาคัมภีร์อัสติชานุพยัญชนคาถาแล้ว ปรากฏว่ามีอรรดालังการ
ในส่วนที่เป็นวังกวดติ* รวมถึงฐายีภาวะและรส ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ยมกาลังการ
2. อุปมาลังการ
3. ฐายีภาวะและรส^๗

ยมกาลังการ

ยมก หมายถึงคำซ้ำที่รจนาด้วยศัพท์เดียวกัน มีความหมายเหมือนกันบ้าง
มีความหมายต่างกันบ้าง และการประพันธ์ซ้ำ ๆ กันนี้ อาจจะซ้ำคำที่ต้นบาท กลางบาท
หรือปลายบาท หรืออาจจะซ้ำกันทั้งบาทก็ได้ ยมก มี 3 ประการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*วังกวดติ ได้แก่การรจนาบทประพันธ์ที่แสดงออกถึงความเป็นจริง โดย
อาศัยโวหารต่าง ๆ เพื่อสร้างจินตภาพโน้มน้าวความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่านให้มีอารมณ์
ร่วมคล้อยไปตามบทประพันธ์นั้น ๆ

^๗พระรวิขิตมหาสามี, สุโพชาลังการ. แปลโดย นาวาอากาศเอกแยม
ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512) หน้า 282-313.

- อพยเปตยมก เข้ากันทั้งสระและพยัญชนะ
- พยเปตยมก เข้ากันเฉพาะพยัญชนะ แต่สระต่างกัน
- อพยเปตพยเปตยมก เข้ากันทั้งสระล้วนและมีอินคั้นบ้าง^{๗๗}

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะคาถานี้ พบว่า พระคันทกรจนอาจารย์ใช้ยมกเพียงเล็กน้อย ขอยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. ปาทจตุกกาทิยเมกรูปพยเปตตตุการ (เข้าต้นบาททั้ง 4 รูป เดียวกันมีค่าสลับ) เช่น

สสุทฐวีโร ปรมิ คเวสี
 สสุทฐรญา สุรมมา ปยาโต
 สสุทฐเทเวหิ ปรานญาโต
 สสุทฐโพธิ อุปสงกมนโต (68)

2. จตุตถปาทาทิยมกพยเปต (เข้าต้นบาทที่ 4 ไม่มีค่าสลับ) เช่น

ปุปุณติ ปุปุพานิ รุกุเช อเสสา
 ผลนติ ผลลลิส อผลา ผลนติ
 เภวี จ สงขุชยา อฆญา รวนติ
 สาฐติ สาฐติ ทิส่า จ ยุตตา (71)

3. ทุตติยปาทาทิยมกพยเปต (เข้าต้นบาทที่ 2 ไม่มีค่าสลับ) เช่น

อากาสภูฐา จ ภูมมภูฐา ชลชาชลชาปี จ,
 นานาปุปุพาติสกุการา ปุชิตา ตสส ตาทิโน. (56)

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

4. ตติยปาทมชฌนตยมกพยเปตํ (ข้ากลางบาทและปลายบาทที่ 3 มีคำสลับ) เช่น

โพธิมณฑล เจ โย พุทฺโธ สุตตภูฏาเนสุ ตาภิโส,
 ชนาวาเส สุราวาเส วสนฺโต ยตถ กตฺถจิ. (74)

5. ปฐมตติยมชฌนตยมกพยเปตํ (กลางบาทที่ 1 ข้ากับกลางบาทที่ 2) เช่น

คาเม วา ยถิ วา รญฺเณ นนฺเน วา ยถิ วา ญฺเณ,
 อากาเส จงฺกมนฺโตปิ ตํ ปุชฺฌจ นมามเส (75)

6. ข้าพยัญชนะต่างสระ เช่น

ลาภาลาภะ ยสฺยาเส สมานนา ว มานเน
 สัพพตถ สมฺโก หุตฺวา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
 ตสฺส ตสฺसानฺภาเวเน ชินฺพิมฺพํ มหิทฺธิกํ (212)

7. ข้าต่างบท ปราบกตั้งต่อไปนี้

7.1 ข้าข้อความของบาทที่ 3 ที่ 4 เช่น

เฮ เขปี ฌณา ปนิธานโต เว
 เตนาจยฺนตาปี จ ยาว โโพธิ

ติฏฺฐนฺตุ พิมฺเพ ปวเร ชินฺสฺส
สฺเตชฺวันตํ ภวตํ สทา เว (213)

เฮ เขปี ฌณา วรโพธิยา เว
 เตนาจยฺนตาปี จ ยาว ชิวํ

ติฏฺฐนฺตุ พิมฺเพ ปวเร ชินฺสฺส
สฺเตชฺวันตํ ภวตํ สทา เว (214)

7.2 ข้า้อความของบาทที่ 4 ที่ 5 ที่ 6 เช่น

สจจสส์ ว สมารุขห จรนโต ภาวโฆรเก
 จีรกาลั ธารชิตวา ปตโต สม่โพธิมุตตม
ตสส ตสสานุภาเวน โหตุ พิมพ์ มหิทธิกั (207)

เอวั พหุวิธั ทุกัชั
 ภาวภาเวนภาวิตวา ปตโต สม่โพธิมุตตม

ตสส ตสสานุภาเวน โหตุ พิมพ์ มหิทธิกั (208)

ทตวา ทาดพุกั ทานั
 เนกขมมปารมิ ปตโต สม่โพธิมุตตม

ตสส ตสสานุภาเวน โหตุ พิมพ์ มหิทธิกั (209)

ปณทิตเต ปริปุจฉิตวา วิริยั กตวานมุตตม

ชนุตติยา ปารมิ คนตวา ปตโต สม่โพธิมุตตม

ตสส ตสสานุภาเวน ชินพิมพ์ มหิทธิกั (210)

กตวา ทณิหมธิภูฐานั สจจวาจานรูกุชิสยา

เมตตตาย ปารมิ คนตวา ปตโต สม่โพธิมุตตม

ตสส ตสสานุภาเวน ชินพิมพ์ มหิทธิกั (211)

ลาภาลาเก ยสยเส สมานนา ว มานเน

สัพพตถ สม่โก หุตวา ปตโต สม่โพธิมุตตม

ตสส ตสสานุภาเวน ชินพิมพ์ มหิทธิกั (212)

7.3 ข้า้อความทั้ง 4 บาท ต่างกันเฉพาะคำแรกของบท เช่น

โอกุกนุติกาเล วสุธา ฐนาติ

ชลททธิจาเล น มิโต น ตินโต

ทวตติสสงขยานิ จ วิมหายานิ

อยั ทิ พุทโธวิวิ ภาสยิส (61)

นิกุขนตกาเล วสุธา ชุนาติ

ชลททิจาเล น มิโต น ตินโต

ทวตติสสงชยานิ จ วิมหยานิ

อัย ที พทโธวีว ภาสยิส (63)

7.4 ซ้ำข้อความเหมือนกันทั้ง 4 บาท คือข้อ 188 กับ 198

มีข้อความเหมือนกัน เช่น

วรโพธิ์ สุปาจนกา กรณา

จริยา วรทา ปุริตา ปจิตา

ปติฏฐนตุ สุมิมพวเร สสุเก

ชรมานทีโส ปวีโรจยตุ (188)

วรโพธิ์ สุปาจนกา กรณา

จริยา วรทา ปุริตา ปจิตา

ปติฏฐนตุ สุมิมพวเร สสุเก

ชรมานทีโส ปวีโรจยตุ (198)

อุปมาลังการ

อุปมา เป็นอลังการในด้านความหมายที่จะเปรียบสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง จะสามารถรู้ได้ด้วยศัพท์ที่ระบุอุปมาปรากฏ ซึ่งเรียกว่า "ลัททคัมมุปมา" รู้ได้จากความหมายของเนื้อความที่ปรากฏในที่นั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า "อัทถคัมมุปมา" และรู้ได้จากความของพากย์เป็นวิสัย หมายถึง ในประโยคที่ไม่มีศัพท์ที่ระบุอุปมาปรากฏ แต่เมื่อรวมความทั้งประโยคเข้าด้วยกันแล้ว จึงจะรู้ได้ว่าเป็นอุปมา ซึ่งเรียกว่า "วากยัตถวิสัยูปมา"^{๗๘} ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้พบการใช้อุปมา

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

เพียงชนิดเดียวคือ "ลัททคัมมุปมา" เท่านั้น

ลัททคัมมุปมา เป็นอุปมาที่สามารถรู้ได้ด้วยศัพท์ที่ระบุอุปมาที่มีปรากฏ
ในคัมภีร์นี้มี 2 ประการคือ

1 ศัพท์ที่มี อิว เป็นต้น ได้แก่ศัพท์ 53 ศัพท์ ที่มีปรากฏในคัมภีร์
สุโฆชาลังการ^{๗๐} แต่ในคัมภีร์อัสตยานุชยณะนี้ ปรากฏเพียงศัพท์เดียวคือ "ว"
ซึ่งมีปรากฏในบทที่ 6 ของส่วนต้น และบทที่ 67 ในส่วนของเนื้อเรื่อง คือ

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ชมุมา

อาตาปิโน ฉายโต ทฺราราหุณฺสฺส

วิชฺชุปฺยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ

สุโรว โภภาสยมนฺตลิกชนฺติ (6)

สกกุสฺส จกฺกํ สิริ ชหิตฺวา

กิพฺพาว รมฺมา นครา ปยาโต

เอโก สฺรมฺเม ปวเน วสนฺโต

สพฺพสฺส มคฺคํ ปทเห สุวิโร (67)

ในบทที่ 6 นั้น พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบการบรรลุอรหัตตมรรคว่าเหมือนกับสุริยาส่องฟ้า (ในฤดูสุรทกาล) ซึ่งอุปมานี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นระหว่างนามธรรมกับรูปธรรม หากกล่าวเพียงว่าบรรลุพระอรหัตแล้วสว่างสงบ ทั้งบัณฑิตและพาลชนอาจเข้าใจสภาพของพระอรหัตผิดไปได้ แต่เมื่ออุปมาด้วยทินกรไชนภาคลเช่นนี้แล้ว ช่อมเป็นที่เข้าใจได้อย่างแจ่มชัด

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

ในบทที่ 67 พระคันทรงนาจารย์ ท่านเปรียบเทียบความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชว่ามีความยิ่งใหญ่เสมอด้วยความยิ่งใหญ่ขององค์อัมรินทลัทธิเทพเจ้าในดาวดึงส์แดนสวรรค์ และเปรียบกรุงกบิลพัสดุ์ว่างดงามนำรีนรมย์ดังสุทิสสนะเทพนคร เพื่อชี้ให้เห็นถึงภาวะที่เด็ดเดี่ยวในการตัดสินพระทัยออกบรรพชาของโพธิสัตว์

2. อุปมาที่รู้ได้ด้วยศัพท์ที่เป็นบทสมาส อุปมาประเภทนี้สำเร็จมาจากอุปมาอุปพฤกษามนุษยสมาสเป็นส่วนมาก พระคันทรงนาจารย์ท่านนิมรจนาวัวในงานประพันธ์ของท่านอย่างมากมาช ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ ปราภฏอุปมาประเภทนี้อยู่ทั่ว ๆ ไป ตัวอย่างเช่น

ท่าน ปาเถยย์ สิลล์	ชลนุจ <u>หตฺถิเนกขมฺม</u>	
<u>ปญฺญาชคฺค</u> สติวร	ชนฺติมาทายุปาหน	(41)

ในบทนี้ พระคันทรงนาจารย์ ท่านเปรียบเทียบเนกขัมมะเป็นดังมือ เปรียบปัญญาเป็นดังอาวุธที่พกพาไปมาได้อย่างสะดวก และสามารถหยิบฉวยใช้ได้ทันที

โพธิญาณํ <u>คเวสนโต</u>	ฐิตอ <u>สิลปฐวิย</u>	
<u>สติवाल</u> สสมาทาย	ชคฺคณฺจ <u>ญาณมุตฺตม</u>	
<u>สทฺธาหตฺเถน</u> พนฺธนโต	ท่าน ปาเถยย์มุตฺตม	
<u>สจฺจสสัว</u> สมารุทฺ	จรนฺโต <u>ภาวโฆรเก</u> (205-206)	

ใน 2 บทนี้ ท่านเปรียบเทียบ ปฐพีเป็นดังศีล เปรียบผลาเป็นดังสติ เปรียบมือเป็นดังศรัทธา เปรียบอาชาไนยเป็นดังสังจาละ และเปรียบเทียบเมืองน้อยใหญ่เป็นดังภพที่ต้องท่องเที่ยวเกิด

ฐาธิภาวะและรส

ฐาธิภาวะ หมายถึง ความที่ยึดตัว หมายถึงความว่า ภาวะอื่น ๆ ที่มีความขัดแย้งกัน จะกระทำให้เคลื่อนที่ไปไม่ได้ คงดำรงอยู่ในภาวะปกติของตน ๆ^{๑๐}

รส หมายถึง ผู้อ่านร้อยกรองชนิดใดแล้วส่งใจไปตามกระแสความของบทร้อยกรองนั้นบังเกิดความชื่นชมเป็นต้นอันใดขึ้นมา ความชื่นชมพอใจอันนั้นเป็นรส^{๑๑}

ฐาธิภาวะ และ รส กำหนดไว้เป็นคู่ ๆ กันดังนี้

ฐาธิภาวะ	คู่กับ	รส
รติ	"	สังการะ (รักและปรารถนาดี)
หาสะ	"	หีสสะ (ข้าขัน)
โสกะ	"	กรุณา (สงสารและเห็นใจ)
โกธะ	"	รุกธะ (เจ็บแค้น)
ฐาธิภาวะ	"	รส
อุตสาหะ	"	วีระ (กล้าหาญ)
ภยะ	"	ภยานกะ (ตกใจกลัว)
ชิตัจฉา	"	วิภัจฉา (ชิงชังรังเกียจ)
วิมทชะ	"	อัมภุตตะ (อศัจจรัยใจ)
สมะ	"	สันตะ ^{๑๒} (สงบสุขและตั้งมั่น)

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 282-283.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า 313.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า 315.

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ พระคัมภีร์จารย์มุ่งรจนาเพื่อใช้ในการสังวฤษสาขาย เพื่อให้เกิดสมาธิจิตอันเป็นความปรารถนาที่จะอาราธนาคุณแห่งพระพุทธรูปมาบรรจุประดิษฐานไว้ในพระพุทธรูป เพื่อเป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงแก่สาธุชนผู้มีสักทาบสาคะน้อมนำอามิสมาบูชา หรือน้อมนำตนมาปฏิบัติบูชา ดังนั้นพันธะทุกบท จึงนับว่าเป็น สิงคารรศ กรรณารศ วิจารณ์ อัมภตรศ และสันตรศ

อนึ่ง เมื่อน้อมนำตนเข้ามาปฏิบัติบูชา ย่อมมีจิตยินดีในกุศลกรรมอย่าง ต่อเนื่อง ในทางตรงกันข้ามกลับมีจิตคิดรังเกียจบาปอกุศลกรรมต่าง ๆ ดังนั้นจึงสามารถนับเอาวิภังการศ เข้ามารวมได้อีกหนึ่ง

ง. รูปแบบการประพันธ์

คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ เป็นงานประพันธ์ประเภทปद्यะโดยส่วนมาก ที่เป็นคัชชะ และวิมสิสกะก็มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในส่วนที่เป็น จุณณิยะบท ซึ่งพระคัมภีร์จารย์ได้นำบทความมาจากพระไตรปิฎก มาบันทึกไว้ในลักษณะเป็นบทนำ และในส่วนวิมสิสกะบทก็เช่นกัน เพราะการเรียบเรียงในส่วนที่เป็นจุณณิยะบทนั้น เป็นการเรียบเรียงความที่ซ้ำซ้อนกัน ด้วยการระบุงการบรรลุมรรค 4 ผล 4 ถึง 3 ครั้งตามเวลาที่แบ่งออกเป็นปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยามในการตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จากนั้นจึงแสดงอุทานคาถา การเสวยวิมุตติสุข เหตุการณ์ระหว่างการเสวยวิมุตติสุข การตัดสินพระทัยแสดงธรรม การวิสันหาปัญหาของอุปกาชีวก จนถึงการแสดงชินปฎิญาเป็นปริโยสาน

จากนั้นจึงแสดงส่วนที่เรียกว่า "พุทธาภิเสก" เป็นลำดับไป จากนั้นจึงแสดงการนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกรอบหนึ่งด้วยจุมพิตบทธ แล้วเริ่ม "พุทธาภิเสกคาถา" ต่อไป จากนั้นแสดงส่วนที่เป็นอนินิหาร (การบำเพ็ญบารมี) จากนั้นจึงแสดงการนอบน้อมพระพุทธรูปเจ้าทั้งปวงอีกครั้ง แล้วจึงแสดงเรื่อง "อัสติยานุยุญชน" ซึ่งเป็นชื่อตัวคัมภีร์ที่แท้จริงอีกครั้ง แต่ทั้งหมดล้วนเป็นการตั้งความปรารถนาอาราธนาพุทธคุณเข้าบรรจุมิติฐานในพระพุทธรูปเหมือนกันหมด

รูปแบบที่ถูกต้องของฉันท์แต่ละชนิดที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วุดโตทัย^{๓๓} ซึ่งจะได้กล่าวถึงประเภทของฉันท์ คณะฉันท์ พยางค์ที่เป็นครุ ลหุ ตลอดจนเกณฑ์กำหนดของฉันท์แต่ละชนิดไว้เป็นพื้นฐานก่อน แล้วจึงจะแสดงรูปแบบของฉันท์ที่ปรากฏในคัมภีร์นี้เป็นลำดับต่อไป

ในคัมภีร์วุดโตทัย พระสังฆวิกรมมหาสามี ท่านรจนากฎเกณฑ์ของฉันท์ไว้ 108 ชนิด จัดเป็น 2 ประเภทคือ

1. ฉันท์มาตราพฤติ มี 25 ชนิด
2. ฉันท์วารณพฤติ มี 83 ชนิด

และท่านยังกำหนดให้มีสามัญคาถาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีได้ทั้งในมาตราพฤติและวารณพฤติ เมื่อรวมฉันท์ในคัมภีร์วุดโตทัยแล้วจึงมี 109 ชนิด^{๓๔}

^{๓๓} คันธสารภิกขุ, วุดโตทัยปกรณ์แปล (ลำปาง: วิทยาลัยท่ามะโอ, 2527), หน้า 21. (อัครสาเนา)

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

คณนิยม

คณนิยม คือการกำหนดมาตราหรือครุหลุ ให้เข้าเป็นกลุ่ม ๆ กัน เช่น กำหนด 1 คณะ มี 4 มาตราในฉันทมาตราพฤติ, กำหนด 1 คณะ มี 3 พยางค์ ในฉันทวรรณพฤติ

ในฉันทมาตราพฤติ ท่านกำหนดให้ใช้ได้เพียง 5 คณะเท่านั้น คือ

1. ก-คณะ	2. ช-คณะ
3. ส-คณะ	4. ม-คณะ
5. น-คณะ	

ในคัมภีร์อัสติชานพฤษณะนี้ไม่ปรากฏว่า พระคันทกรรณจารย์ รัตนบาท ประพันธ์ด้วยฉันทมาตราพฤติเลย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอก้าวเรื่องมาตราพฤติเพียงเท่านี้

ฉันทวรรณพฤติ ที่พระฉันทกรรณจารย์กำหนดคณะไว้ทั้งหมด 8 คณะ โดยที่ คณะหนึ่ง ๆ ต้องมีเพียง 3 พยางค์เท่านั้นคือ

1. ม-คณะ	2. น-คณะ
3. ก-คณะ	4. ย-คณะ
5. ช-คณะ	6. ส-คณะ
7. ร-คณะ	8. ต-คณะ

ในวิกิยานพนธ์นี้ ผู้วิจัย ใช้เครื่องหมายแทน ครุ หลุ ดังต่อไปนี้

เครื่องหมาย " ~ " หมายถึงครุ

เครื่องหมาย " ˘ " หมายถึงหลุ

คณะฉันททั้ง 8 คณะมีเกณฑ์ข้อบังคับในการใช้ ครุ ลหุ ดังนี้คือ

1.	ม-คณะ	มี 3 พยางค์	เป็นครุล้วน	ใช้สัญลักษณ์	✓	✓	✓
2.	น-คณะ	" 3	" เป็นลหุล้วน	"	✓	✓	✓
3.	ภ-คณะ	" 3	" มีครุอยู่ต้น	"	✓	✓	✓
4.	ย-คณะ	" 3	" มีลหุอยู่ต้น	"	✓	✓	✓
5.	ช-คณะ	" 3	" มีครุอยู่กลาง	"	✓	✓	✓
6.	ร-คณะ	" 3	" มีลหุอยู่กลาง	"	✓	✓	✓
7.	ส-คณะ	" 3	" มีครุอยู่ท้าย	"	✓	✓	✓
8.	ต-คณะ	" 3	" มีลหุอยู่ท้าย	"	✓	✓	✓

ครุ 4 ประเภทคือ

1. ทิมครุ - พยางค์ที่มีเสียงยาวทั้งหมด เช่น นานา (56)
2. สัโยคาศิกครุ - พยางค์ที่มีตัวสะกด " ชุมมกฤษณั (12)
3. นิคฺคหิตฺตปรครุ - พยางค์ที่มีนิคคหิต " คณฺ์ ยํ คณฺ์ (7)
4. ปาทนฺตครุ - พยางค์ตัวสุดท้ายบาท " ฐนาติ (61)

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ เฉพาะส่วนที่เป็นปักษะ พระคณิศรจนาคารย ทำนรจนาไว้ด้วยฉันทวรรณพฤติ ที่ปรากฏในคัมภีร์วุดโตทักย 8 ชนิดคือ

1. ปัฐยาวัตฉันท (บาทละ 8 พยางค์ สังกัดกลุ่ม อนุฎฐภาฉันท)
ในภาษาสันสกฤตสมัยพระเวทเรียกว่า อนุษฎฺก
2. วิปฺลาฉันท (บาทละ 8 พยางค์ สังกัดกลุ่ม อนุฎฐภาฉันท)
3. คาถาฉันท (แต่ละบาทมีจำนวนไม่แน่นอน แต่ 1 บาท
ต้องมี 6 บาท)
4. อินทรวิเชียรฉันท (บาทละ 11 พยางค์ สังกัดกลุ่ม ตติฎฐภาฉันท)
ในภาษาสันสกฤตสมัยพระเวทเรียกว่า ตริษฎฺก

5. อุปชาติฉันท์ (แต่ละบาทมีจำนวนไม้แน่นอน แต่ 1 บาท ต้องมี 4 บาท)
6. โตฎกฉันท์ (บาทละ 12 พยางค์ สังกัดกลุ่ม ๗คติ)
7. มิสสกฉันท์ (แต่ละบาทมีจำนวนไม้แน่นอน แต่ 1 บาท ต้องมี 4 บาท)
8. สามัญฉันท์ (แต่ละบาทมีจำนวนไม้แน่นอน แต่ 1 บาท ต้องมี 4 บาท)

ปัฐยาวัตฉันท์

คาถาหนึ่ง ๆ มี 4 บาท แต่ละบาทมี 8 พยางค์ ท่านกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่า ต่อจากพยางค์ที่ 1 ในบาททั้ง 4 ห้ามใช้ ส-คณะ และ น-คณะ ต่อจาก 4 พยางค์แรกในวิสมบาท (บาทที่ 1 ที่ 3 ซึ่งเรียกว่าบาทคู่) ให้ใช้ได้เฉพาะ ย-คณะเท่านั้น และต่อจาก 4 พยางค์แรกในสมบาท (บาทที่ 2 ที่ 4 ซึ่งเรียกว่าบาทคู้) ให้ใช้ได้เฉพาะ ๗-คณะ เท่านั้น

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ เพื่อต้องการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว และมีสำเนียงไพเราะในการสวดสาธยาย พระคันทกรจนอาจารย์จึงรจนาปัฐยาวัตฉันท์ไว้เป็นจำนวนมากกว่าฉันท์ชนิดอื่น ๆ

ลักษณะปัฐยาวัตฉันท

	วิสมปาท								สมปาท							
	ห้าม น-ส-คณะ				ย-คณะ				ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
สูตร	ส	เม	ส	ลิน	ฐ	โต	เช	น	ป	ยา	ว	ต	ป	กิต	ติ	ต
ลักษณะ	0	0	0	0	,	-	-	0	0	0	0	0	,	-	,	0

ปัฐยาวัตฉันทนี้มีเฉพาะปาทันตยติ*

ตัวอย่างในคัมภีร์นี้ เช่น

ชกา สัพพญุตํ ปตุโต ตสฺส ญานํ อนนตํ,
 ตํ สัพพํ พุทฺธรูปมฺหิ ติจฺจตุ ฆาว สาสนา. (2)

* ยติ คือ ระยะเวลาวรรคตอน ระยะเวลาที่ต้องหยุด ฉันทที่เป็นวรรณพฤติทุกชนิด มีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าจะต้องยติ(หยุด)ที่อักษรใด เช่น ปัฐยาวัตฉันทมี ปาทันตยติ ก็หมายความว่า แต่ละบาทนั้นต้องหยุด(เวลาสวดออกเสียง)ท้ายคำของบาททุก ๆ บาท

ดูที่ พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.9), คู่มือการศึกษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประดิษฐ์), หน้า 94-97.

วิปูลาฉันท

วิปูลาฉันท เป็นฉันทที่มีลักษณะใกล้เคียงกับปัฐชาวัตฉันท เพื่อแยกประเภทชนิดของฉันท ท่านพระฉันททาจาร์จึงกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่า

1. แต่ละบาทต้องมี 8 พยางค์
2. ต่อจากพยางค์ที่ 1 ห้าม ส-คณะ และ น-คณะ ในบาททั้ง 4
3. ต่อจากพยางค์ที่ 4 ในวิสมปาทะ จะต้องมี ม-คณะ หรือ น-คณะ

เป็นต้น

4. ต่อจากพยางค์ที่ 4 ในสมปาทะ จะต้องมี ช-คณะ

การเรียกชื่อนั้น เรียกตาม คณะที่ปรากฏอยู่ต่อจากพยางค์ที่ 4 ในวิสมปาทะ อาจเป็น ปฐมตติย - หรือ อุกยวิปูลาฉันทก็ได้ เช่น ถ้ามี ม-คณะอยู่ต่อจากพยางค์ที่ 4 ในปฐมปาท ก็จะใช้ชื่อว่า ปฐมมการวิปูลาฉันท ถ้ามี ม-คณะอยู่ในตติยปาท ก็จะใช้ชื่อว่า ตติยมการวิปูลาฉันท ถ้ามี ม-คณะอยู่ในวิสมปาททั้งสอง ก็จะใช้ชื่อว่า อุกยมการวิปูลาฉันท สำหรับคณะอื่น ๆ ก็มีการกำหนดและเรียกชื่อโดยนัยนี้เหมือนกัน ฉะนั้น วิปูลาฉันทจึงมีรูปแบบและการเรียกชื่อถึง 18 ชนิด นอกจากนี้หากมีการผสมกันระหว่างคณะต่าง ๆ ตามเกณฑ์ที่กล่าวมา ก็จะเกิดเป็นวิปูลาฉันทอีกชนิดหนึ่ง เรียกชื่อว่า สังกัณณวิปูลาฉันท^{๑๕}

สำหรับวิปูลาฉันทนี้ ในคัมภีร์อัสติชานุพยัญชนะ พระคันทจนาจารย์ท่านรจนาวัวถึง 12 ประเภท คือ

1. ปฐมมการวิปูลาฉันท คือคาถาที่ 1, 10, 19, 42 เป็นอาทิ
2. ตติยมการวิปูลาฉันท " 191, 272
3. อุกยมการวิปูลาฉันท " 15

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า 233-248.

4.	ประชุม <u>น</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	5, 152
5.	ตติ <u>ย</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	41, 290
6.	ป <u>ร</u> มุ <u>ช</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	177, 184
7.	ตติ <u>ย</u> <u>ช</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	258
8.	ป <u>ร</u> มุ <u>ส</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	7, 11, 33, 34, 39
9.	ตติ <u>ย</u> <u>ส</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	37, 138
10.	ป <u>ร</u> มุ <u>ร</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	44, 179, 207
11.	ตติ <u>ย</u> <u>ร</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	187
12.	ตติ <u>ย</u> <u>ต</u> การวิปลา <u>ฉ</u> นั <u>ก</u>	"	108, 110

ลักษณะประมมการวิปลาฉนัก

คณะ	ประชุมปาท								กุตติยปาท							
	ห้าม น-ส-คณะ				ม-คณะ				ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
สูตร ^{๑๑}	ม	วิ	ป	ลา	โม	โก	มิ	หา								
ลักษณะ	0	0	0	0	~	~	~	0	0	0	0	0	~	~	~	0

^{๑๑} พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, ฉนโทมณูชวี (ล่าปาง:ท่ามะโอ, 2528)
หน้า 21. (อิตส์าเนา).

ตติยปาก

จตุตถปาก

สัญลักษณ์	0	0	0	0	๑	๒	๓	๐	0	0	0	0	๑	๒	๓	๐
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
คณะ	ห้าม น-ส-คณะ				ย-คณะ				ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			

ตัวอย่าง ของประมมการวิปุลาดันท์ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้คือ

โย โส ภควา พุทฺโธ ชาโต ตสฺส คณา อนนตกา,
 สพฺเพ คณา สมฺมุตฺต พุทฺธรูปมฺหิ ตาทิโน. (1)

สำหรับวิปุลาดันท์ที่เหลือ ก็มีนัยการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างออกไปจาก
 ประมมการวิปุลาดันท์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอ ชลฯ วิปุลาดันท์ที่เหลือ
 ไว้โดยนัยที่รู้จักกัน

คาถาดันท์

ฉันท์ประเภทนี้ ทั้งไม่ระบุจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท ทั้งไม่ระบุกลุ่มที่
 สังกัด และไม่ได้บอกจำนวนคณะ และครุ ลหุไว้ คงระบุเป็นเกณฑ์มาตรฐานไว้
 อย่างกว้าง ๆ ว่า

.....
 คาถาติ จ ปรตุเถว

ปาเทหิ จหิ ตีหิ ตู,
 จนฺโทสญฺญา ปกาสิตา.

คาถาที่ประกอบด้วยจำนวน 6 บาท 3 บาท หรือ 5 บาท ฉันทาจารย์
ทั้งหลายบัญญัติเรียกชื่อไว้ในคัมภีร์ฉันทว่า คาถาฉันท^{๘๗}

อาศัยกฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงจัดคาถาที่มี 6 บาท เข้าไว้ในกลุ่มฉันท
ที่ชื่อว่าคาถา ซึ่งในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ พระคณิศรจนาศาจารย์ท่านรจนาไว้เป็น
จำนวนมากเป็นอันดับสองรองลงมาจากปรัชญาฉันทฉันท ในที่นี้จักนำตัวอย่างมาประกอบ
เพียงหนึ่งบทเท่านั้นคือ

ปฐิมภิกษาณานิ จ อสาธารณาณานิ

สพฺพโส จตุเวสารชฺชญาณิ

จตุจตุตาฬีสญาณวตฺถุ

สตุตสตุตติกา สพฺเพ คุณา

สมฺหนตุ พุทฺธรูปมฺหิ. (3)

อินทรวีเชียรฉันท

อินทรวีเชียรฉันท แปลว่า ฉันทที่มีลิลลาเหมือนสายฟ้า (อาวุธ) ขององค์
อัมรินทร์ เพราะมี ต-คณะ 2 คณะ เรียงกัน ช-คณะ และครุ 2 พยางค์ เป็น
เอกาทศกษรฉันท (บาทละ 11 พยางค์) สังกัดกลุ่มติฏฐภาฉันท หมายถึงว่า ฉันทนี้
เป็นฉันทที่ชวนให้เปลือยเปลื้องขี้มขี้มแจ่มใส และฉันทประเภทนี้เป็นสมปาทฉันท (มี
คณะ ครุและลหุเสมอกันทั้ง 4 บาท)

^{๘๗} คันทสารภิกษุ, วุดโตทยฉันทโทปกรณแปล, (ล่าปาง : วัดท่ามะโอ,
2527). หน้า 60. (อัสสาเนา)

ในคัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้ ผู้ประพันธ์ได้รจนาไว้ 8 คาถา คือคาถาที่ 66, 67, 68, 73, 201, 226, 243, และ 259

ลักษณะของอินทรวีเชียรฉันท์

คณะ	ต-คณะ			ต-คณะ			ช-คณะ			ครุ	ครุ
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑
สูตร ^{๕๕}	อินุ	ทา	ทิ	กา	ตา	ว	ชิ	รา	ช	คา	โค
สัญลักษณ์	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~

อินทรวีเชียรฉันท์นี้มียติ 2 คือ

ยติ ก. 5-6

ยติ ข. ป่าทันตยติ

ตัวอย่าง ในคัมภีร์นี้ เช่น

ปุปุเพหิ คนุเชหิ ภูมินุตลิกุเช

ชชุเชหิ จตเตหิ จ จามเรหิ,

รูเปหิ สทุเทหิ มุเตสิ สัพพิ

พูชญจ วนุทามิมนตญานั. (66)

^{๕๕} พระสังฆรักขิตมหาสามี, วุดโตทขปุปรกรณั แปลโดยพระธรรมคุณาภรณ์ (เข้า ฐิตปุณณเถร) หน้า. 14.

อุปชาติฉันท์

อุปชาติฉันท์ แปลว่า ฉันท์ที่มีกำเนิดผสมกันระหว่างฉันท์ที่ใกล้ชิด 2 ฉันท์คือ อินทรวีเชียรฉันท์ และอุเปนทรวีเชียรฉันท์ เมื่อรจนฉันท์โดยอาศัยกฎเกณฑ์ของฉันท์ ทั้งสองดังกล่าวเป็นอุปชาติฉันท์ทันที อุปชาติฉันท์ที่เกิดจากอินทรวีเชียรและอุเปนทรวีเชียรนี้จะเป็นเอกาทสักรฉันท์ (ฉันท์ที่มีบาทละ 11 พยางค์) มี 3 คณะ และ ครุ อีก 2 พยางค์ สังกัดกลุ่มติฏฐภาฉันท์

ในคัมภีร์นี้ ผู้ประพันธ์ ได้รจนเป็นฉันท์ชนิดนี้ไว้ 20 คาถา คือคาถาที่ 1, 2 (บทนำ), 3 (บทนำ), 40, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 210, 213, 214, และคาถา สัพพาภิภูฯ

อนึ่ง ฉันท์ทั้ง 20 บทนี้ ผู้ประพันธ์ได้นำเอาอินทรวีเชียรและอุเปนทรวีเชียรมารจนผสมกันเป็นอุปชาติฉันท์ถึง 10 ชนิดในจำนวน 14 ชนิด

ในที่นี้ ผู้วิจัยจักนำอุปชาติฉันท์มากล่าวพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นคือ

อุ^{๕๙} - ยทาบิ เวสฺสนฺตรภุมิปาโล

อุ - ตทา อเนกั อทาสิ ทานั,

อิ^{๖๐} - ตั สตุตวารี อนุโมทยนฺโต

อุ - ภุสินฺทเนรุ สมกมฺปยิสฺ. (58)

อุ - ตโต จวิตฺวา ตฺสึเต สฺรมฺเม

อิ - ภุตฺวาน วิตฺติ สฺจิวํ จรณฺโต

อิ - พุรฺหมินฺทเทเวหิ ภิยาจิตฺ โส

อิ - ญาณสฺส ปกุกั ปฏิมานยนฺโต (59)

^{๕๙}อุ - ย่อมาจากอุเปนทรวีเชียรฉันท์

^{๖๐}อิ - ย่อมาจากอินทรวีเชียรฉันท์

โตฏกฉันท

โตฏกฉันท แปลว่า ฉันทที่รจนาด้วย ส-คณะทั้ง 4 ชื่อว่าโตฏกฉันท เป็น ทวาทลักขรฉันท (บาทหนึ่งมี 12 พยางค์) ในคัมภีร์นี้ผู้ประพันธ์รจนา โตฏกฉันทไว้ เพียง 2 บทเท่านั้นคือบทที่ 188 และ 198

ลักษณะของโตฏกฉันท

คณะ	ส-คณะ			ส-คณะ			ส-คณะ			ส-คณะ		
พยางค์	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
สูตร ^๑	อ	ห	โต	ฏ	ก	มม	พ	ธิ	เส	หิ	มิ	ต
สัญลักษณ์	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

โตฏกฉันทนี้มีขยติ 2 คือ

ขยติ ก. 5-6

ขยติ ข. ปากนุตขยติ

ตัวอย่างเช่น

วรโพธิ สฺปาจนกา กรณา

จริยา วรทา บุริตา ปจิตา,

ปติฏฐนตุ สฺพิมพวเร สฺสุเก

ธรมานทิสเ ปวิโรจยตุ.

(188)

^๑ พระสังฆปริณายกมหาเถรสมาคม, วุดโตทษฉันทโทปกรณ แปลโดยพระธรรมคุณาภรณ์ (เข้า ฐิตปุณณเถร) หน้า 16.

มิสสกฉันท์

มิสสกฉันท์ หมายถึง ฉันท์ที่ทํานผู้ประพันธ์รจนาทันปะปนกันด้วยลักษณะฉันท์ที่ต่าง ๆ กัน ในคัมภีร์นี้มีปรากฏอยู่หลายบทด้วยกัน ผู้วิจัยใคร่เสนอพอเป็นตัวอย่างเพียง 1 บทคือ

สตุตโสสมราชา สจจธารเสฏโฐ
 ทตุวา ปฏิกุณฺเฑ มนุสฺสาทกสฺส,
 อาคณฺณิ ปุริ สทฺทมฺมํ สฺมุติวา
 หิตฺวาน รณฺธุ อคฺคมาสิ ตสฺส. (200)

สามัญฉันท์

สามัญฉันท์ หมายถึง ฉันท์ที่ทํานผู้ประพันธ์ รจนาทตามใจปรารภนา โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ของฉันท์ใดๆ ฉันท์ในลักษณะนี้มักปรากฏในภาษาพูดเสียมากกว่าภาษาเขียน หรือภาษาคัมภีร์ แต่ในคัมภีร์นี้ทํานผู้ประพันธ์ ได้รจนาไว้เพียงไม่กี่บท ซึ่งผู้วิจัยขอนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่างเพียงบทเดียวคือ

อกาสิ พุฑฺโธ วรพฺทชฺชิจฺจ
 เทเสสิ ชมฺมํ ปวรณฺจ ญาณํ,
 สํวตฺเตติ อเสสโต วินาเสติ
 ปรทฺกฺขํ อตุตฺตปฺริ หิ ปาวิสิ
 วรํ อนฺปาทิสฺส. (27)

คัมภีร์อัสติยานุพยัญชนะนี้กล่าวโดยสรุปแล้ว เป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าในทางจิตสำนึกของพุทธบริษัทอย่างยิ่ง เพราะพระคัมภีร์นถรนาจารย์ประสงค์จะน้อมนำพุทธคุณอันหาประมาณมิได้ นับตั้งแต่ทรงเริ่มตั้งปณิธานว่าจะเป็นผู้ประเสริฐ เพื่อรื้อถอนเวไนยสัตว์ผู้จมอยู่ในสังสารทุกข์ ทรงขอมนำพระองค์เข้าแบกรับความทุกข์อันยาวนาน ด้วยการทรงบำเพ็ญพุทธการกกรรมจวบจนตรัสรู้อรุณตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศพระธรรมเทศนาตลอด 45 พระวัสส์กาล แล้วเสด็จปรินิพพาน มาบรรจุไว้ในองค์พระปฐมมาที่หล่อหลอมขึ้นมาทดแทน จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า แม้สรีรกายจะเป็นธรรมชาติเสื่อมสลายผุพังไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ แต่คุณธรรมยังคงสถิตอยู่ตราบนานกาลนาน แม้จะไร้เรือนร่าง แต่ก็ทรงไว้ซึ่งมหิทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ พร้อมทั้งจะอำนวยสุขสถาพรแก่สรรพวิเศษบุคคลผู้น้อมจิตบูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ทุกเมื่อตามกำลังแห่งศรัทธาของตน ๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย